

IVANA EBELOVÁ
ZDENĚK HOJDA
ZDENĚK R. NEŠPOR
(EDITORI)

HISTORICUS INTER SAECULA MOVENS

KNIHA K ŽIVOTNÍMU JUBILEU
PROF. JIŘÍHO PEŠKA

Historicus Inter Saecula Movens

Kniha k životnímu jubileu profesora Jiřího Peška

Ivana Ebelová

Zdeněk Hojda

Zdeněk R. Nešpor (editoři)

Recenzovaly:

Doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc.

Doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2026

Grafická úprava Jan Šerých

Redakce Tereza Knotová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2026

© Kolektiv autorů, 2026

Cover photo © Jiří Pešek, 2026

ISBN 978-80-246-6140-7

ISBN 978-80-246-6233-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Tabula gratulatoria	7
<i>Zdeněk Dragoun: K narozeninám</i>	9
<i>Zdeněk Hojda: Půl století s Jiřím Peškem</i>	11
<i>Václav Ledvinka: Spiritus agens – vzpomínka jubilejní. Jiří Pešek a Archiv hlavního města Prahy v letech 1978–1993</i>	17
<i>Jaroslav Pánek: Jiří Pešek jako (spolu)šéfredaktor Českého časopisu historického</i>	39
Dějiny kultury a vzdělanosti v pozdním středověku a raném novověku	55
<i>Martin Nodl: Zkáza pražské univerzity</i>	57
<i>Blanka Zilynská: Mistři pražské univerzity po husitských válkách (1437–1526). Poznámky na okraj univerzitní prosopografie husitského století</i>	64
<i>Petr Vorel: Prototyp české verze majestátní pečeti krále Ferdinanda I. jako krále římského z roku 1531</i>	77
<i>Marie Buňatová: Působení židovských lékařů v Praze na přechodu od středověku k ranému novověku</i>	96
<i>Michaela Hrubá: Platy učitelů nejen na městských partikulárních školách v předbělohorské době. Reforma platů učitelů v Lounech roku 1568</i>	111
<i>Petr Daněk: Blahoslavený muž, kterýž nechodí po radách bezbožných a na cestě hříšníků nestojí. Pokus o rekonstrukci nedochovaného rukopisu vokální polyfonie</i>	121
<i>Václav Bůžek – Rostislav Smíšek: Památník Jiřího Březnického z Náchoda</i>	142
<i>Olga Fejtová: Knihy dekretů měst pražských – opomíjený pramen k dějinám knižní kultury 18. století</i>	158
<i>Stefan Michael Newerkla: Výuka jazyků na vídeňském Collegium Theresianum (1746–1773) – jezuité jako zprostředkovatelé mnohojazyčnosti</i>	175
Dějiny kultury a vzdělanosti v 19. a 20. století	191
<i>František Šmahel (†): Cinkání klíčů. Nová éra českého dějepisectví v předvečer milénia v paměti historika středověku</i>	193

<i>Miloš Havelka</i> : Svoboda a disciplinace jako komplementární síly změny. Úvahy o jedné tezi Bedřicha Loewensteina	208
<i>Zdeněk R. Nešpor</i> : Co si počít s evangelíky aneb vzdělávání konfesní menšiny v moderních českých zemích	216
<i>Ivana Ebelová</i> : Židovské doktorky a doktoři promovaní na české Karlo-Ferdinandově univerzitě v letech 1882–1918	228
<i>Piotr M. Majewski</i> : <i>A numerus clausus without a numerus clausus</i> . University of Warsaw admissions policies for Jews in interwar Poland	242
<i>Marek Ďurčanský</i> : Pobyt Vladimíra Denksteina ve Varšavě a v Krakově v akademickém roce 1928/1929. Studium a každodennost československého stipendisty polské vlády	263
<i>Bohdan Zilynskyj</i> : Dvakrát k ukrajinské svobodné univerzitě v Praze	279
<i>Zdeněk Beneš</i> : Společnost, krize a úloha historického vzdělávání	289
<hr/>	
Češi, Němci, Rakušané a Židé v turbulentním 19. a 20. století	303
<i>Ralph Melville</i> : Eugen Karl Graf Czernin von Chudenitz (1796–1868) als Förderer der tschechischen Nationalbewegung	305
<i>Falk Wiesemann</i> : David Feuchtwang (1864–1936), Rabbiner in Nikolsburg und Wien, und der Zionismus	311
<i>Jiří Lach</i> : Německá stopa v arménské genocidě	339
<i>Lydia Petrářová</i> : <i>Fialovej hnus</i> . UNRRA v paměti konzumentů	351
<i>Jan Horský</i> : Dějepisný nominalismus, poodsunové jizvy a evangelické sbory	359
<i>Oliver Rathkolb</i> : Bruno Kreisky und seine böhmisch-mährischen Wurzeln	382
<i>Kateřina Králová</i> : Vídeň jako specifické místo paměti, vzdělávání a vzdělanosti	387
<i>Urs Heftrich</i> : <i>Was ist mir die Zeit? Nichts! Darum ist sie machtlos und ich noch immer ein Kind</i> . Vladimír Holans Lyrik der Jahre 1972–1977	397
<hr/>	
Prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc. – Bibliografie 1978–2024 (sestavila Nina Lohmann)	417

TABULA GRATULATORIA

Blanka Altová
Jaroslav J. Alt
Ladislav Benyovszky
Gary B. Cohen
Ivana Čornejová
Lucie Filipová
Gernot Heiss
Kristina Kaiserová
Tomáš Knoz
Jiří Kuděla
Milena Lenderová
Zuzana Lizcová
Robert Luft
Jiří Malíř
Miloslava Melanová
Markéta Pánková
Jiří Pelán
Anita Pelánová
Markéta Růčková
Marie Ryantová
Martin Svatoš
Michal Svatoš
Hana Svatošová
Jaroslav Šebek
Kateřina Šíchová
Michal Šroněk

K NAROZENINÁM

ZDENĚK DRAGOUN

Loď pluje s číslem sedmdesát
Proto je slavný dnešek
že mohl bys do skály tesat:
Přistoupil Jirka Pešek

Minulost žmoulá svoji skývu
a skrývá svoje city
Vzdálil se z Prahy od archivu
na své university

Dál pokračuje jeho stezka
na níž dál tiskne stopy
Ta vede ven z malého Česka
a míří do Evropy

Sleduje hlavně to čo bolo
Města Knížata Krále
Tak jako chodil okolo
Ať chodí Pešek dále

PŮL STOLETÍ S JIŘÍM PEŠKEM

ZDENĚK HOJDA

Zachytit tak mnohostrannou osobnost, jakou je jubilant, v pouhém stručném laudatiu, je úkol téměř nesplnitelný. Omlouvám se proto předem za tento neumělý pokus, který zůstane velmi osobní, a tím i neúplný. Hned na začátku také upozorňuji, že tyto řádky nejsou a hlavně nemohou být zhodnocením Peškovy odborné historické produkce. Při jejím rozsahu a pestrosti¹ to snad bude jednou úkol pro celý menší tým.

Jiní z Jiřího přátel a kolegů by možná dali zaznít jiným motivům, které se odrážejí ve fazetách Jiřího košaté osobnosti. Já však mám tu jistou výhodu, že se známe už více než padesát let. Potkali jsme se jako studenti prvního ročníku dvouoboru archivnictví–historie na začátku října roku 1973. Na filozofické fakultě vládly tehdy dost dusné poměry, které se ovšem archivářské katedry dotkly naštěstí jen okrajově. Profesor Zdeněk Fiala (který ale byl v době našeho nástupu již těžce nemocen) uchránil její osazenstvo před nejhorším, tedy před vyhazovy následujícími po prověrkách počátku sedmdesátých let. Náš obor tak byl trochu „za větrem“, jakkoli toto závětrí zůstávalo v sedmdesátých letech kdekoliv na fakultě značně relativní. Mohli jsme díky tomu poslouchat přednášky několika skvělých učitelů – Zdeny Hledíkové, Ivana Hlaváčka a především Rostislava Nového, který nás profesně i lidsky ovlivnil asi nejvíc. Jiří Pešek byl oproti nám ostatním studentům prvního ročníku přece jen informovanější o fakultních pořádcích (díky svým rodičům, kteří působili na katedře filozofie) a po zahájení našeho společného „pomvědeckého“ působení v Archivu Univerzity Karlovy zprostředkoval časem i neformální rozpravy s profesorem (v té době docentem) Havránkem, tehdy v tomto archivu „ukli-zeným“, jež nás oba dokázaly znamenitě zorientovat v tom, na které přednášky a přednášející stojí za to pilně docházet a kterým je naopak lépe se vyhnout. Ve vyšších ročnících se k tomu přidal i další úžasný „bonus“, totiž občasná možnost zúčastnit se u Pešků „domácích seminářů“ profesorky Jaroslavy Peškové, Jiřího maminky. Ty nám alespoň trochu připomněly (s ohledem na moji filozofickou nedostatečnost ale jen s notnou dávkou optimismu), že studujeme fakultu, jež se zove filozofickou, byť se na její půdě vlastně nic podobného jako takováto setkání odehrávat nemohlo.

1 Viz bibliografie Jiřího Peška sestavená Ninou Lohmann, která je zařazena na závěr tohoto svazku.

Jiří Pešek se již v době studia projevoval jako výrazná osobnost s vlastnostmi, jež během dalších let dále vybrousil. Vždy se vyznačoval obdivuhodnou velkorysostí vůči přátelům, schopností povzbudit a vystihnout to nejlepší, co v jemu blízkých lidech vězí. Na druhé straně dovedl být vždy až drsně nesmlouvavý vůči těm, o nichž byl přesvědčen, že si jeho „hájení“ nezaslouží, zejména když se ony prohřešky týkaly férového jednání a nepoctivosti v profesním působení. Je pravda, že jednou utvořený názor na takového člověka jen nerad měnil.

Již na fakultě se profilovalo oborové směřování Jiřího Peška. Jeho pozornost platila hlavně dějinám předbělohorské univerzity a svoji diplomovou práci věnoval jednomu z jejích rektorů, Martinu Bacháčkovi z Nauměřic. Na tomto místě je asi zapotřebí zdůraznit, že jako absolventi dvouoboru archivnictví–historie jsme se cítili především historiky, jimž se ovšem dostalo mimořádně kvalitního řemeslného základu právě díky archivářskému oboru, za což zůstáváme stále vděční. Říkám to proto, že v pozdějších letech po zavedení jednooborového studia se začaly oba obory více oddělovat, což není ku prospěchu věci. Zároveň jsme ale jako absolventi archivnictví přirozeně tíhli k hledání pracovního uplatnění v archivech.

Jiří Pešek nastoupil tedy v červenci 1978 do Archivu hlavního města Prahy (dále AMP) a ač přidělen ke skartování soudních spisů (i v nich si našel zajímavá témata), pustil se s vervou do rozšiřování svého rejstříku o široké spektrum pražských kulturních a sociálních dějin. Záhy se prosadil také na poli organizace vědy v archivu, když s podporou Václava Ledvinky, tehdejšího zástupce ředitele archivu, „způsobil“ vydávání sborníku *Documenta Pragensia*,² který se stal zprvu platformou pro texty z „pracovních stolů“ archivářů a přátel AMP, později (ale ještě v osmdesátých letech) pak hlavně sborníkem příspěvků z pravidelných vědeckých setkání³ k pražským a obecněji městským dějinám. Také na vzniku těchto konferencí a na formulování jejich témat má jubilant lví podíl (opět spolu s Václavem Ledvinkou). Zejména po roce 1989 se konference pořádané AMP staly respektovanou mezinárodní akcí a spontánně se vyvinuly v jakési koordinační fórum bádání o městských dějinách u nás a ve střední Evropě (díky výraznému podílu polských, německých a rakouských kolegů). Peškovy teze i jeho úvodní vystoupení vždy nastolily podstatné a zajímavé otázky, jakkoli často nešlo o přímou oblast jeho badatelského zájmu, a v této roli se činně uplatňoval i v době, kdy už nebyl zaměstnancem AMP.⁴ Právě schopnost klást zajímavé otázky, která je v historiografii často důležitější než hledání odpovědí, je typickým rysem Peškova historického naturelu.

2 Podrobnější údaje přináší text Václava Ledvinky v této knize. Sborník vychází od roku 1980.

3 Poprvé ve IV. svazku z roku 1984 vydaném ke 200. výročí spojení pražských měst.

4 Srov. jeho poslední úvodní text ke konferenci „Zvířata ve městě“, která se konala v říjnu 2021, *Documenta Pragensia* XLII, s. 9–22.

Jubilantovy práce k dějinám Prahy zahrnují i syntézu, totiž knihu *Praha*, vydanou spolu s Václavem Ledvinkou v Nakladatelství Lidové noviny v sérii „Dějiny měst“ (Praha 2000). Domnívám se, že autor ji sice nikdy nepovažoval za dovršení svých pragensiálních bádání, která stále pokračují; lze na ní ale dobře ukázat, že Jiří Pešek má velmi dobré předpoklady pro psaní syntéz. Neutápí se v jednotlivostech a detailech, a zejména tam, kde se může opřít o vlastní výzkum, dokáže rychle vyhmátnout podstatu problému, vytvořit vlastní koncept a ten pak přesvědčivě vyargumentovat. Ještě patrnější je tento přístup – v tomto případě samozřejmě spojený s analýzou – v komparativně pojatých projektech, které si „vymýšlí“ velice rád. Svědčí o tom výmluvně jeho monografie *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole 1850–1920* (Praha 1999), stejně jako nedávno vyšla práce porovnávající městskou politiku a strategie jejích reprezentantů v meziválečné Praze, Vídni a Varšavě.⁵ Je možná málo povšimnutou skutečností, že Pešek často přichází s tématy *avant la lettre*, tedy v době, kdy se v rámci oboru ještě nestala předmětem intenzivnějšího zájmu. Týká se to například raných prací o českých studentech v zahraničí, výzkumu měšťanské kultury nebo právě zmíněných knižních prací, například porovnání „kvartérní sféry“ metropolí či komunální politiky.

A ještě jeden podstatný rys procházející vlastně celou Peškovou dějepisnou spisbou musím zmínit, Jiří Pešek je především bytostným kulturním historikem. Kulturní témata ovšem chápe velmi široce, v přirozené provázanosti s dalšími oblastmi života. Na základě pečlivého rozboru městských knih testamentů a pozůstalostních inventářů předložil na závěr svého doktorského (tehdy „kandidátského“) studia práci *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. (Všední dny kulturního života.)*,⁶ vydanou pak v roce 1993 knižně.⁷ K výzkumu doby Rudolfa II., který se v osmdesátých a potom hlavně devadesátých letech velmi zdárně rozvíjel nejen na poli dějin umění, dodal takto Pešek velmi cenný „měšťanský“ dílek skládanky. V první polovině devadesátých let pak publikoval na téma kultury a vzdělanosti předbělohorského pražského měšťanstva řadu dalších objevných studií, které v roce 1994 podal jako „kumulovaný“ habilitační spis.

V roce 1994 přestoupil jubilarant do akademické sféry, totiž na Fakultu sociálních věd UK a její katedru německých a rakouských studií založenou

5 Jiří PEŠEK a kol., *Neporažené! Praha - Vídeň - Varšava, tři metropole v převratech 20. století*, Praha 2024.

6 Peškova vědecká příprava se realizovala v tehdejším Ústavu českých a světových dějin ČSAV pod vedením Josefa Janáčka a práce byla obhájena v roce 1988.

7 Knihu vydalo nakladatelství UK - Karolinum, žel ve velmi skromné úpravě, která neumožnila například zařazení obrazového doprovodu. Navíc mohl být text „jen“ otiskem kvalifikační kandidátské práce a během období, po němž text „odpočíval“ v tehdy se reformujícím nakladatelství, autor svůj výzkum v mnohém rozšířil.

profesorem Janem Křenem. V roce 1990 nově ustavená fakulta nechtěla být pouhým pokračováním předlistopadové Fakulty žurnalistiky a postupně budovala svou strukturu (jednotlivé instituty), což vedlo roku 1995 ke vzniku Institutu mezinárodních studií. Jeho součástí se stala i katedra německých a rakouských studií, od konce toho roku vedená Jiřím Peškem. Vedle organizačních povinností, jež mu tímto nastaly, se jubilant velmi rychle zabydlel také v přednáškovém působení; dodnes přednáší mnoho a rád. Zároveň se přechodem na univerzitu logicky otevřela zcela nová kapitola v jeho tvorbě (ač svá starší témata nikdy úplně neopustil), zaměřená na moderní a soudobé dějiny německojazyčného prostoru a především na Německo samotné. Jakýmsi úvodem do nové tematiky byla už jeho habilitační přednáška (1995).

Polovina devadesátých let se tak ve zpětném pohledu jeví jako opravdu zásadní přelom v životě Jiřího Peška jako historika i jako „veřejné osoby“. Jeho tempo, jež se výrazně zrychlilo hned po listopadu 1989 celou řadou nových aktivit, nyní ještě více gradovalo. Svůj akademický postup dovršil v roce 2000, kdy byl jmenován profesorem na základě výše zmíněné knihy *Od aglomerace k velkoměstu*, vydané o rok dříve. Do tohoto textu se zřetelně promítá rozšířený záběr historika, ale i jeho výrazné myšlenkové kontinuity: těžištěm je tu přelom 19. a 20. století (doba obdobně dynamická i „krizová“, jako byla léta okolo roku 1600), akcentovaný komparativní přístup – v tomto případě zkoumání Prahy a jejího místa mezi velkými středoevropskými metropolemi (Vídeň, Mnichov, Berlín).

Nejsem pohříchu ani v nejmenším schopen kompetentně posoudit, co na poli své nové specializace, tedy moderních německých a rakouských dějin, Jiří Pešek vykonal. Za uplynulých třicet let je za ním dlouhá řada studií a článků a také editorských počinů. Nejbližší jsou mu dějiny institucí, zejména těch akademických, dále dějiny německé i rakouské historiografie, pochopitelně se nemůže vyhnout ani otázkám česko-německých vztahů. K nim, stejně jako k jiným traumatickým tématům středoevropských dějin, přistupuje bez nacionálních předsudků, snaží se opět vycházet z komparativního pohledu na věc a své argumenty opírat o širší evropský kontext. Přitom však v žádném případě nepíše s chladným odstupem, naopak, je rozeným polemikem. To je velmi zřetelné i v jeho recenzích, které patří k oblíbeným „žánrům“ Jiřího Peška.⁸ Dočkaly se dokonce samostatného souborného vydání (*Německé dějiny optikou recenzenta*, Praha 2004), což je bezpochyby unikátní fenomén. Mohlo se to podařit díky tomu, že přidanou hodnotou těchto recenzí je silný názor opřený o širokou znalost současného německojazyčného dějepisectví. Jubilantův intenzivní zájem o dějiny historiografie a zároveň schopnost vyslovit zřetelně formulovaná hodnocení jsou patrné i ze souboru jeho statí, který se

8 O Peškových olbrímích výkonech na poli recenzování píše ostatně v tomto sborníku Jaroslav Pánek.

už nezaměřuje pouze na Německo (*Setkávání s Klio. Studie z dějin dějepisectví*, Praha 2014).

Úspěšné navazování kontaktů a partnerství s německými a rakouskými univerzitními kolegy, jež se dělo především ve prospěch jeho studentů, pro které získával inspirativní zahraniční přednášející (ale také třeba Václava Havla), přineslo Jiřímu Peškovi celou řadu cenných osobních přátelství. Svůj vztah ke studované oblasti tak budoval zdola, jen tak mohou vytvořené vazby získat na trvalosti. Současně se ale jubilant angažoval i na oficiální odborně politické úrovni. Celkem třicet let pracoval v česko-německé komisi historiků a v letech 2001–2008 jí za českou stranu předsedal. Jako reprezentant Institutu mezinárodních vztahů FSV UK (řídil jej od roku 1997 do roku 2003) byl k takové roli jistě „úředně“ disponován. Nebyl by to ovšem Jiří Pešek, kdyby i na poli česko-německé historické politiky nezanechal výraznou osobní stopu. K tomu vydatně přispěly jeho znalosti současné německé reality (nejen politické), neustále cizelované sledováním relevantních médií; ty jsou ostatně na úrovni profesionálního komentátora. Výborně přitom souzní se svou manželkou, historičkou Ninou Lohmann, jejíž zásluhy o jubilanta jsou i jinak nezměrné.

Od roku 2012 působí Jiří Pešek na Fakultě humanitních studií UK a stále nalézá nová témata. Zaštituje zde obor „Dějiny moderní evropské kultury“, a má tak prostor uplatnit v široce pojatých lekcích svůj bezmála „renesanční“ rozhled a své nadání spojovat věci a události do zajímavých souvislostí. Snaží se studentům ukazovat historické kořeny současných událostí, včetně například aktuálně připravených přednášek o Ukrajině. Jen vyzrálé osobnosti mohou ostatní učit přemýšlet a lze jen doufat, že alespoň někteří z jeho posluchačů to ocení.

Na závěr tohoto textu se dopustím ještě dvou důležitých připomínek. Bylo by totiž omylem po všem řečeném považovat Jiřího Peška za muže, jenž žije výhradně pro svůj obor. Obdivuhodný je jeho široký kulturní rozhled a také umělecké nadání, v jehož intenzivnějším pěstování mu brání jen nedostatek času. Jiřího každoroční linorytové péefky s tříkrálovým tématem jsou vynikající a lze z nich založit již slušnou sbírku. Také jubilantův literární talent se žel omezuje jen na příležitostné epigramy a dadaistické verše, které nepouštějí privátní sféru, ač by jejich potenciál mohl být větší. Záviděníhodný je rovněž Jiřího rozhled po výtvarném umění všech dob a návštěvy výstav v jeho společnosti jsou vždy obohacujícím zážitkem pro všechny jejich účastníky. I při těchto příležitostech se projeví jeho schopnost rozpoznat kvalitu a hlavně se nadchnout pro věci, které ho osloví (to lze vlastně vztáhnout na zajímavé dílo z jakéhokoli oboru) – Jiřího nadšení bývá mimořádně nakažlivé.

Nesmí tu chybět ani připomenutí Jiřího širokého rozhledu po současném politickém dění, jenž je výsledkem neskutečně rozsáhlého rešeršování českých i německých médií, kterému nelituje věnovat svůj převážně noční

čas. Každé novinářské neumětelství a povrchnost dovede rychle odhalit, má své oblíbené komentátory a hlavně je sám skvělým komentátorem, jak svědčí jeho výstižné souhrny k aktuálním otázkám, jež laskavě zasílá svým přátelům (i se souběžným poskytováním zdrojů, což je podstatné, neboť lze vše ihned ověřit z původního pramene). Tyto souhrny by zasluhovaly širší publicitu, to by ale nemohly být tak sršaté a „subjektivní“, což by zase byla věčná škoda. Jiří Pešek má své jasné preference, vycházející z přesvědčení o nutnosti hájit základní pilíře liberální demokracie a evropského směřování českého státu. Vnímá přitom samozřejmě i hrozby nejrůznějšího rázu, vždy ale věděl, odkud přichází ono skutečně nejvážnější ohrožení, což vývoj po 24. únoru 2022 jasně potvrdil.

Na tomto místě skončím a prosím závěrem o shovívavost nad těmito pár odstavci, v nichž proplétám pohledy z blízka i z odstupu, osobně zabarvené postřehy i prostou evidenci životních fakt. Proto už jen upřímné přání na závěr: Jiří, zachovej se nám ještě mnoho a mnoho let.

SPIRITUS AGENS – VZPOMÍNKA JUBILEJNÍ. JIŘÍ PEŠEK A ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY V LETECH 1978–1993

VÁCLAV LEDVINKA

Již před deseti lety jsem na jiném místě poznamenal, že nejen rodinné prostředí, ale i předchozí studium, studentská praxe a činnost v roli tzv. pomocné vědecké síly předurčovaly čerstvého absolventa Filozofické fakulty UK Jiřího Peška k působení v akademickém prostředí na mateřské fakultě, popřípadě v Archivu Univerzity Karlovy.¹ Na těchto společenskovědních pracovištích se však v roce 1978 pro něho nenašlo místo, a tak z dalších nemnoha možností, které přicházely v úvahu, se octl na prvním místě Archiv hlavního města Prahy (AMP).² Ani zde se však Peškův nástup do prvního zaměstnání neobešel bez komplikací. Navzdory doporučením a přímluvám jeho univerzitních učitelů (Rostislava Nového, Jana Havránka, Zdenky Hledíkové, Josefa Petráně) trvala přijímací procedura dlouhou řadu týdnů. Ukázalo se, že v atmosféře, jaká tehdy vládla na Národním výboru hlavního města Prahy (NVP) a v jeho tzv. účelových zařízeních (mezi něž archiv patřil), představovalo problém již samo přijetí dalšího absolventa filozofické fakulty, sice „prověřené“, ale i po letech normalizace stále ještě zatížené ódiem tzv. pravicového revizionismu a přežívající ideové rezistence proti postupující normalizaci.³ Vadilo, že do archivu, jehož personální struktura byla z hlediska tehdejších radničních „kádrováků“ již tak velmi problematická, nepřichází „politicky perspektivní“ posila, nýbrž uchazeč z nespolehlivé fakulty a nadto s nevyhovujícím kádrovým profilem.⁴ Roli hrály i jisté subjektivní personálně vztahové aspekty.⁵

- 1 Václav LEDVINKA, *Historik nakažený historií*, in: Jeho Praha. Výbor statí Jiřího Peška k dějinám Prahy, usp. Olga FEJTOVÁ a kol., Praha 2014 (= Documenta Pragensia Supplementa [dále DPS] V), s. 17.
- 2 V AMP se shodou okolností na jaře 1978 uvolnilo místo odchodem do důchodu a vzápětí úmrtím PhDr. Miluše Svobodové-Ladové, CSc. (1. 12. 1919 – 2. 4. 1978).
- 3 Zvýšená „kádrová bdělost“ souvisela s událostmi kolem Charty 77 a následně tzv. anticharty. Všichni zaměstnanci NVP dostali příkaz podepsat druhý dokument s dovětkem, že pokud tak neučiní, „nemusí již další den chodit do práce“. AMP měl nadto v té době s přijímáním čerstvých absolventů FF UK již svou vlastní předchozí zkušenost, neboť o tři roky dříve ze dvou absolventek fakulty, jimž bylo přislíbeno místo, mohl přijmout pouze Jaroslavu Bildovou (provd. Mendelovou), zatímco Alena Kozlová (provd. Richterová) zaměstnána nebyla, neboť na ni došel z FF negativní posudek (kvůli její angažovanosti v pokusu o založení spolku či klubu studentů-historiků nezávislého na tehdejší Socialistickém svazu mládeže).
- 4 Z uchazečových personálních dotazníků a posudků bylo zřejmé, že Peškově matce doc. Jaroslavě Peškové bylo při stranických prověrkách v roce 1970 ukončeno členství v KSČ a že jeho otec doc. Jiří Pešek se ve svých filozofických textech „revizionisticky“ odchyloval od pravověrného marxismu k heideggerovské ontologii, resp. husserlovské fenomenologii.
- 5 Podle ústní tradice šeptem kolující v pražském archivu rozpačitý postoj k Peškovi přijetí zaujímal sám ředitel archivu dr. František Holec, CSc. Důvodem jeho váhání údajně bylo Peškovo

Přesto přijímací řízení nakonec dopadlo pozitivně a Jiří Pešek se počínaje dnem 2. července 1978 stal odborným archivářem pražského městského archivu. Rozhodl o tom „rozumný“ postoj tehdejšího vedení odboru vnitřních věcí NVP, do jehož působnosti archiv spadal, a stanovisko jeho stranické organizace.⁶ Zprvu nad ním stejně jako nad všemi mladými odbornými pracovníky, držela ochrannou ruku „šedá eminence“ archivu, vedoucí stranické skupiny Libuše Janáčková, choť historika Josefa Janáčka (1925–1994). Janáček, v té době vedoucí oddělení starších československých dějin v Ústavu československých a světových dějin ČSAV, byl neformálním externím patronem a hlavním poradcem ředitele archivu, hybatelem Pražského sborníku historického a dalších vědeckých aktivit, přísným kritikem všeho, co se v archivu dělo, nezpochybnitelnou autoritou a téměř modlou pražských archivářů. Tím bylo de facto předurčeno, že Jiří Pešek, jakmile se zorientuje v běžném archivním provozu, absolvuje počáteční praxi a stane se plnohodnotným specialistou, vydá se na cestu vědecké výchovy a za vyššími akademickými metami právě pod vedením Josefa Janáčka.⁷ Znamenalo to jeho pomyslný (a jak se posléze ukázalo jen dočasný) přechod z univerzitní sféry do sféry akademické (ČSAV), neboť začínající archivář byl dosud ovlivňován a vědecky orientován spíše univerzitními autoritami, zejm. Janem Havránkem, Josefem Petráněm a svými učiteli z katedry pomocných věd historických a archivnictví.

Archiv hlavního města Prahy se v době Peškova příchodu jen pozvolna vzpamatovával z depresivní etapy své existence, v níž zastavení úspěšně nastartovaných výstavních aktivit z doby tzv. Pražského jara (naštěstí nikoliv též aktivit publikačních),⁸ snížení počtu zaměstnanců a stranické postihy

doporučení a příliš vřelé přímlyvy od Rostislava Nového, s nímž měl Holec dosti chladný osobní vztah. Jeho prapříčinou byl společný dávný obdiv ke krásné archivářce Zdeně Pelikánové-Nové (v AMP působila 1961–1966), jež dala přednost charismatickému odbornému asistentovi filozofické fakulty před zteplým, avšak méně výrazným kolegou z městského archivu.

6 Vedoucí odboru JUDr. Vlastimil Jelínek a předsedkyně 16. ZO KSČ Jiřina Trejtnarová (matka herečky Evy Trejtnarové, tchyně houslového virtuosa Václava Hudečka) si byli vědomi neutěšené personální situace archivu a snažili se mu v mezích omezených možností pomoci. Proto podporovali příchod mladých lidí do AMP a brali na sebe jakousi spoluzodpovědnost za jejich další správný „ideový růst“.

7 Nestráník Josef Janáček sice na začátku „normalizace“ musel uvolnit přechodně zastávanou funkci zástupce ředitele ústavu (případla doc. Juriji Křížkovi) a nedokázal udržet ve svém oddělení některé historiky upadnuvší v nemilost (F. Šmahela, J. Kořalku), díky svému vědeckému renomé měl však v ÚČSSD dosti pevné postavení a vedení v čele s akad. J. Puršem respektovalo striktně vědeckou, apolitickou a neideologickou koncepci jím vedeného oddělení. Z toho těžili Janáčkoví aspiranti, kteří se těšili plné svobodě bádání, pokud ovšem výrazně nevybočili z intencí svého školitele a dokázali plnit jeho náročné pracovní požadavky.

8 Archiv v září a říjnu 1966 uspořádal ve Staroměstské radnici velmi úspěšnou výstavu *Minulost Prahy v dokumentech Archivu hl. města Prahy I (do roku 1848)*. Na jubilejní rok 50. výročí ČSR připravil druhou část této výstavy, zahrnující dokumenty z období 1848–1965/68, a současně novou verzi první části, která měla být představena v hlavním městě Slovenska Bratislavě. Vstup vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 oba záměry přerušil a odložil. Zatímco bratislavskou reprízu se podařilo uskutečnit v červenci a srpnu 1969, opět s pozitivním ohlasem u tamější veřejnos-

několika archivářů na prahu normalizačních let byly jen předebrány k rozhodnutí s nejtěžším dopadem.⁹ Tím se stalo nejprve odložení a poté zrušení (1972) realizace novostavby archivní budovy. Po léta pečlivě připravovaný, komplexně vypracovaný a příslušnými orgány schválený projekt sličného moderního objektu v ulici Za Hládkovem na rozhraní Hradčan a Střešovic byl vyřazen z prováděcího plánu 5. pětiletky (1971–1975). Následně provizorní nahrazení neuskutečněné novostavby několika budovami v Praze (k již užívané Týnské a Jindřišské faře přibyl Trauttmansdorffský palác¹⁰ a skladové prostory v ulici Varhulíkové a v Jankovcově ulici) a čtyřmi malými venkovskými objekty (bývalou školou v Kostelních Strimelicích, farami ve VINOŘI a v Křečhoři a bývalou mlýnicí ve Ctiboři-Hrádku) bylo pro archiv a jeho zaměstnance danajským darem. Přineslo nekončící řetěz oprav těchto vesměs havarijních objektů, kolotoč neustálého stěhování archiválií i jejich ztíženou dostupnost, povinnost pracovních pobytů v odloučených pražských i venkovských depozitářích atd. V důsledku tohoto vývoje se zklamáný dosavadní ředitel archivu PhDr. Jiří Čarek (1908–1985) rozhodl odejít do důchodu a s nastalou situací se počínaje rokem 1974 muselo vypořádat nové vedení archivu v čele s PhDr. Františkem Holcem, CSc. (1925–2011). Kromě pokračujících nabídek dalších zcela nevhodných ukládacích prostor (např. barokního špýcharu v Pitkovicích či zpustlých továrních areálů bývalého pivovaru v Práčích a keramičky v Prokopském údolí) naštěstí „osvícenější“ nadřízení funkcionáři na NVP uznali, že archivu je nutné pomoci alespoň navýšením počtu zaměstnanců. Početní stav archivářů se mezi lety 1974 a 1978 zvýšil o tři či čtyři systemizovaná místa a pozvolna pak narůstal i v dalších letech.¹¹ Současně probíhala generační výměna, během níž do výslužby kromě Jiřího Čarka postupně odešli Andělín Merta, Václav Lím, Marta Jarolímková, Miluše Svobodová a posléze i Libuše Janáčková, Eva Čakrtová a Ivanka Vymazalová. Na nově zřízená i uvolněná pracovní místa tak mohli přijít noví perspektivní mladí lidé. Vedle středoškoláků Jana Proška, Jarmily Jílkové a Tomáše Jelínka

ti, pražská druhá část, pro niž byl již vytištěn i katalog, v důsledku změny politické atmosféry a přehodnocení předšprnových „revizionistických“ pohledů na nedávnou minulost již realizována nebyla.

- 9 Mezi sedmnácti pracovníky archivu byli pouze dva členové KSČ, tři bývalí členové vyloučení a vyškrtnutí při prověrkách v roce 1970 a zbytek nestraníků, mezi nimiž byli dva úředníci přeložení do archivu v padesátých letech z kanceláře primátora Vačka a též lidé, jimž po roce 1948 nebylo umožněno dostudovat. Ředitelem archivu byl od roku 1974 nestraník František Holec, absolvent FF UK a Státní archivní školy, který měl za sebou vojenskou službu v jednotce PTP prodlouženou o téměř dvouletou „dobrovolnou brigádu“ na dole Nosek.
- 10 Trauttmansdorffský palác v Husově ulici 25 (čp. 159-I).
- 11 Nadto bylo povoleno zaměstnávat dva až čtyři tzv. brigádníky na dočasné dohody. Na těchto místech se střídali buď studenti – potenciální uchazeči o práci v archivu, nebo zkušení a osvědčení odborníci-důchodci. Několik let takto archivu účinně pomáhali např. přední specialista v oboru archivní legislativy a péče o justiční fondy JUDr. Václav Šolle, CSc. (1909–2006) nebo precizní archivářka a znalkyně veřejné správy PhDr. Marie Lišková (1910–2005).

zasedli k pracovním a pořádacím stolům v Clam-Gallasově paláci postupně absolventi filozofické fakulty Miroslava Urbanová-Přikrylová, Jaroslava Bildová-Mendelová, Václav Ledvinka a Helena Korbelová-Ševčíková. Dalším v řadě těchto „přírůstků“ se v roce 1978 stal, jak již bylo řečeno výše, Jiří Pešek.

Právě on byl tím, kdo záhy po svém příchodu rozhýbal poněkud stojaté vody dlouho deptané archivní instituce a svými invenčními nápady ji vytrhl z přetrvávající letargie, s níž se přicházející mladá generace navzdory tísnivým poměrům nehodlala smířit. Nejenže se nevyhýbal žádné archivní práci, ale vkládal do ní navíc to, co dosud často chybělo – elán, invenci, vůli dosáhnout, změnit a zlepšit vše, co v daných podmínkách bylo dosažitelné a zlepšitelné. Zakrátko dokázal zaktivizovat a soustředit kolem sebe skupinu mladých zaměstnanců, u nichž navíc probudil zájem o badatelskou a vědeckou práci, byť zprvu jen „v mezích možností“. Sám později toto své usilování charakterizoval slovy: „Jako intelektuální kompenzace špinavé manuální dřiny se tedy zrodila představa, že by bylo pěkné začít publikovat alespoň ‚nálezové zprávy‘, drobné edice či materiálové příspěvky, které si nečiní nárok na změnu vědeckého paradigmatu, není na ně třeba velké pensum času, a přece mohou přinést něco nového. [...] Vznikla tak mezi námi, tehdy mladými ‚akademickými nádeníky a nádenicemi‘, idea ‚sborníčku‘, který by měl materiálovou povahu a který by ani nechtěl konkurovat ‚velkému‘ Pražskému sborníku historickému. I tak, když jsem tu ideu vyslovil, bylo zřejmé, že starší generace pracovníků a – jinak velmi vážených – ‚příznivců‘ archivu není takovou ideou nadšena. Báli se, že *Pražskému sborníku historickému* ubudou příspěvky, a nevěřili v kvalitu takové publikace.“¹²

Nápad se navzdory skeptikům podařilo uvést v život, a tak jedním z prvních viditelných výsledků Peškova inspirativního působení v archivu byl útlý sborníček *Documenta Pragensia* číslo I. Spatřil světlo světa po překonání organizačních a ohlašovacích procedur a po sehnání potřebných peněz v první polovině roku 1980. Na sto čtyřiceti sedmi stránkách malého formátu přinesl šest materiálových příspěvků založených na pramenech městského archivu.¹³ Začalo jím vydávání druhé ediční řady AMP, jejíž další svazky byly zprvu podle dobového zvyku motivovány různými jubilei (35. výročí osvobození, 60. výročí vzniku KSČ, 100. výročí otevření Národního divadla, 200. výročí spojení pražských měst), později začaly přinášet především texty vzešlé z archivních konferencí.

12 Jiří PEŠEK, *Documenta Pragensia. Třicet ročníků sborníku*, in: Průvodce třiceti ročníky sborníku *Documenta Pragensia*. Přehled obsahu a bibliografický soupis, sest. Lucie PROCHÁZKOVÁ a Hana SVATOŠOVÁ, Praha 2011 (= DPS I, 2011), s. 7–8.

13 *Documenta Pragensia* (dále DP) I, sest. Jiří PEŠEK, Václav LEDVINKA, red. František HOLEC, Praha 1980, 147 stran, náklad 450 výtisků. Schvalovací, technickou a finanční stránku vydávání měl na starosti autor této stati.

Mezi stálé autory prvních svazků *Document* se zařadil mimo jiné též Bohdan Zilynskyj, který ve šlépějích svého spolužáka a přítele Jiřího Peška nastoupil do archivu v roce 1979 (pracoval zde do roku 1991). Byl přijat s jasným očekáváním a předurčením, že se bude věnovat především průzkumu rukopisů a přípravě vědeckých edic. Počínaje druhým svazkem sborníku se mezi autory, navzdory původním obavám a skepsi, zařadil také ředitel archivu dr. Holec. Ve svazku třetím, vydaném v roce 1983, již nalézáme jména prakticky všech odborných pracovníků tehdejšího AMP.¹⁴ Za zaznamenání stojí fakt, že po celou dobu od roku 1980 až dodnes se daří držet frekvenci vydávání průměrně jednoho svazku sborníku ročně.¹⁵ Stejně tak je na místě připomenout, že badatelský elán a kreativita mladých archivářů vedly k tomu, že ediční řada *Documenta Pragensia* se záhy začala větvit, zprvu na konferenční svazky a „varia“, postupně pak jako její „klony“ vznikly paralelní řady *Documenta Pragensia Monographia* (1992) a *Documenta Pragensia Supplementa* (2011).¹⁶ Současně s úspěšným zrodem mladšího archivního periodika se podařilo počínaje rokem 1979 obnovit rovněž každoroční pravidelnost vydávání *Pražského sborníku historického*. Etapa nepřehlédnutelného návratu pražského městského archivu mezi vědecké instituce byla odstartována.

Její součástí se ještě před dokončením vědecké aspirantury autora této stati (1984) stala rovněž Peškova externí vědecká aspirantura v ÚČSSD ČSAV, zaměřená na raně novověké kulturní dějiny a dějiny vzdělanosti. Bez ohledu na dobová „normalizační“ specifika byla zahájena tak, jak bylo předurčeno autoritou Josefa Janáčka, a proběhla s minimem komplikací v časovém rozmezí necelých pěti let. Jiří Pešek, třebaže v lecčem nesouzněl s vědeckými koncepcemi svého školitele a šel svou vlastní badatelskou cestou, v roce 1987 rozmnožil plejádu Janáčkových vědeckých odchovanců, k níž patřili Jaroslav Pánek, Josef Žemlička, Miloslav Polívka, Pavel Bělina, Václav Ledvinka, Petr Čornej, Antonín Kostlán a další.¹⁷ V té době již pevně zaujímal jedno z dominantních míst mezi odbornými pracovníky městského archivu a dobře o něm věděla pražská i mimopražská odborná veřejnost. Důvodem byla jeho

14 DP III, sest. Jiří PEŠEK, Václav LEDVINKA, red. František HOLEC, Praha 1983. Z odborných archivářů mezi autory chyběl pouze Jan Flodr, jenž programově odmítal všechny aktivity přesahující mez ryze archivních prací. Jeho absenci naopak vyvážila skutečnost, že Pešek kromě odborných pracovníků AMP přivedl do autorského kolektivu *Document* také své spolužáky z fakulty a vrstevníky Antonína Kostlána, Blanku Nořížovou (Zilynskou) a Zdeňka Hojdu.

15 Ve vrocení jednotlivých svazků jsou ovšem výkyvy, způsobené redakčními problémy i různými vnějšími okolnostmi. Srov. *Průvodce třiceti ročníky sborníku Documenta Pragensia*.

16 Srov. *Matrika narozených kostela sv. Jindřicha na Novém Městě pražském (1584–1600)*. Edice, k vyd. přípr. Jaroslava MENDELOVÁ, Praha 1992 (*Documenta Pragensia Monographia* [dále DPM], vol. 1) a další svazky (1–44); jako první svazek suplement vyšel v předchozí poznámce citovaný *Průvodce třiceti ročníky sborníku Documenta Pragensia* (další svazky I–X).

17 Peškova kandidátská práce upravená do knižní podoby vyšla tiskem v roce 1993: Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993.

koncepční a organizační role při pořádání vědeckých konferencí Archivu hlavního města Prahy.

O vědeckých konferencích městského archivu, které se staly mezinárodním fenoménem a již čtyřicet let jsou neodmyslitelnou součástí vědeckého života české metropole, bylo před časem souhrnně a velmi zajímavě pojednáno na jiném místě.¹⁸ Zrodily se na sklonku roku 1983 z nevinného Peškova nápadu připomenout nadcházející sté výročí spojení pražských měst nejen vydáním speciálního svazku sborníčku *Documenta Pragensia*, ale také uspořádáním „diskusního zasedání“ na dané téma. Nápad začal ihned košatět a setkal se s takovým ohlasem, že z jednoho zasedání byla nakonec dvě.¹⁹ Tradice zdvojených, jarních a podzimních, zasedání ale nevznikla, organizátoři se hned po prvním ročníku z finančních, technických a publikačních důvodů rozhodli pořádat pouze jedno vědecké shromáždění ročně. Jeho časový rozsah se ovšem rozšířil na dvoudenní setkání, výjimečně se jednalo i tři dny (2001, 2006, 2007) a měnil se i obsahový formát a označení těchto fór. Zatímco prvních šest setkání se skromně nazývalo „diskusní zasedání“, popřípadě „vědecká diskuse“, od sedmého zasedání v roce 1989 se již setkáváme výhradně se sebevědomým názvem „vědecká konference Archivu hlavního města Prahy“. Od samého počátku však archivní organizátoři těchto akcí vítali spoluúčast i spolupřátelství dalších spřízněných vědeckých institucí, jejichž názvy a loga se pak ocitaly v záhlaví konferenčních materiálů po boku názvu hlavního organizátora. Až po roce 1989 tato konferenční spolupráce mohla nabýt také mezinárodního rozměru – a stalo se tak, jak bude ukázáno níže, opět z iniciativy Jiřího Peška.

Dějištěm prvních archivních vědeckých setkání byl Obecní dům, protože sídlo archivu, Clam-Gallasův palác, procházelo od roku 1981 generální rekonstrukcí a nebylo způsobilé pro pořádání jakýchkoli veřejných akcí. Exkluzivní prostředí Cukrárny Obecního domu, Riegrova, Grégrova či Palackého sálu přispělo ke zvýšení lesku a ohlasu archivních setkání a jejich pořadatelé se do těchto reprezentačních prostor uchýlovali o to raději, že je v městském objektu měli k dispozici zdarma, nebo za zanedbatelný režijní poplatek. Také Obecní dům však řešil technické problémy, čekala ho rekonstrukce, měnilo se jeho vedení i ekonomické podmínky. Proto již třetí zasedání se výjimečně konalo v Silva-Taroucovském paláci (Savarinu, 1985) a éra konferencí v Obecním domě definitivně skončila rokem 1992. Další se odehrály v bývalém kostele sv. Vavřince v Hellichově ulici (1993), v Brožíkově síni Staroměstské radnice

18 Markéta RŮČKOVÁ et al., *Třicet pět konferencí Archivu hlavního města Prahy slovem i obrazem (1984–2016)*, Pražský sborník historický (dále PSH) 44, Praha 2016, s. 219–267.

19 Dne 18. ledna 1984 se konalo diskusní zasedání „Snahy o spojení pražských měst do roku 1784“ a 28. listopadu 1984 proběhlo druhé zasedání s názvem „Vývoj Prahy v moderní velkoměsto v období 1784–1984.“ Na těchto dvou jednodenních fórech zaznělo přes čtyřicet referátů a diskusních příspěvků.

(1994), ve Sloupové síni Novoměstské radnice (1998), v Karolinu (2000) či Anežském klášteře (2001). I tato okolnostmi vynucená „kongresová turistika“ po pokud možno zdarma dostupných pražských sálech se stala „přidanou hodnotou“ archivních konferencí a přispěla patrně k jejich popularitě.

Přes záměrnou pestrost témat a jejich časový rozptyl od středověku po 20. století se totiž velmi záhy vytvořil stálý okruh příznivců a účastníků těchto vědeckých setkání. Napříč generacemi a bez ohledu na instituce, v nichž působili, je spojoval zájem o historii měst a především o nejnovější poznatky, metody a koncepty bádání v této oblasti. O pojetí a atmosféře archivních vědeckých setkání mnohé napoví již pohled do programů a do fotografické dokumentace prvních sedmi zasedání, která se odehrála ještě v období tzv. pozdní normalizace (1984–1989). Také z obsahů svazků sborníku *Documenta Pragensia*, kde byla publikována vystoupení z těchto setkání, je zřejmé, že pořadatelé se snažili, aby se nesla duchem svobody bádání, nebrali příliš ohled na dobová omezení, ať už ideologická nebo politická, ale kladli důraz pouze na odbornou kompetenci účastníků. Hned na první zasedání v lednu 1984 tak byli pozváni a se zásadními referáty vystoupili v Praze proskribovaní a dlouhodobě umlčení historikové František Kavka a František Šmahel. Písemná podoba jejich vystoupení byla vydána ve čtvrtém svazku *Document*.²⁰ Organizátoři své počínání zdůvodnili a obhájili před radniční vrchností, a ve stejném duchu pak pokračovali i nadále, ať už snahou o nový pohled na dobově zprofanovanou problematiku válek a revolucí v dějinách Prahy (1985), nebo volbou „politicky a třídně nežádoucího“ tématu pátého zasedání (1987) „Šlechta a církve v Praze od doby předhusitské do roku 1848“.²¹

Do mateřského Clam-Gallasova paláce se konference vrátily v roce 1995, zprvu provizorně a s jistým bezpečnostním rizikem, neboť se konaly vlastně v prostorách staveniště.²² Definitivně a nastalo pak od roku 1999, kdy byla dokončena obnova reprezentačních sálů 1. a 2. palácového patra. Tehdy začala nová etapa existence vzhledně clam-gallasovské rezidence, jejíž obnovené prostory se změnily v živé a frekventované multikulturní konferenční, výstavní, vzdělávací, ale také koncertní a společenské centrum. Byla to radikální změna proti celému předcházejícímu padesátiletí, kdy palác sloužil městskému archivu a kdy archiv v jeho omšelých a zchátralých prostorách spíše živořil, než žil.

Před rokem 1999 a jmenovitě v letech každodenního působení Jiřího Peška (1978–1993) se totiž v Clam-Gallasově paláci, Trauttmansdorffském paláci,

20 Srov. František KAVKA, *K otázce sjednocení pražských měst v letech 1368–1377 a k místu Prahy v Karlově státní koncepci*, DP IV, 1984, s. 100–120; František ŠMAHEL, *Pražská města mezi dvěma převraty 1427–1483*, tamtéž, s. 152–168. Šmahelovi byla nedlouho poté vydána i velká studie v Pražském sborníku historickém: F. ŠMAHEL, *Pražské povstání 1483*, PSH 19, 1986, s. 35–102.

21 Referáty z těchto zasedání byly zveřejněny v DP VI, 1986 a v DP IX/1–2, 1991.

22 Rizikovosti místa odpovídala volba tématu první konference v paláci (1995) – „Města versus katastrofy“. Srov. DP XVI, 1998.

ve venkovských archivních depozitářích a v zámku Novém Studenci, který byl archivním objektem Civilní obrany pro případ války, odehrávala také zcela jiná, daleko méně povznášející, prozaičtější a drsnější rovina Peškových aktivit, nežli bylo organizování publikací a konferencí. Spočívala v takřka každodenní namáhavé a špinavé dřině při vyklízení prostor před stavebními opravami, při stěhování archiválií do venkovských depozitářů, při třídění hromad zaprášených a plesnivých spisů, ale také při donášce uhlí a briket z palácových sklepů do archivní badatelny a pracoven archivářů.²³ Vzhledem ke svým fyzickým dispozicím se Pešek stal klíčovou postavou i v této oblasti svého archivního působení. Fyzické práci se nevyhýbal, chápal její nezbytnost v daných podmínkách a snažil se ji v mezích možností racionalizovat, učinit ji smysluplnou a motivovat pro ni své spolupracovníky. Založil tak například tradici oblíbených prázdninových pracovních pobytů v Novém Studenci, při nichž mladší (a v té době velmi špatně placení) zaměstnanci archivu kombinovali plnění stanovených pracovních úkolů s rekreací svých manželek a dětí. Stejně invenčně přistoupil k položení základů archivního oddělení justičních fondů v Trauttmansdorffském paláci, při němž se jen zčásti mohl opřít o zkušenosti důchodce-brigádníka JUDr. Václava Šolleho, CSc.²⁴

Spíše epizodně, avšak dosti výrazně zasáhl Jiří Pešek také do řešení prostorových problémů Archivu hlavního města Prahy. Hned v prvním roce jeho archivního působení, v době dovolených někdy v prvních dnech července, spadla po silných deštích ze stropu Mramorového sálu Clam-Gallasova paláce část štukové a papírmašové výzdoby a ohrozila zaměstnance. Kdosi z mladých radikálů z řad osazenstva archivu nezaváhal, povolal úředníky stavebního úřadu Prahy 1 a ti vyhlásili v paláci havarijní stav.²⁵ Podle tehdejší legislativy to znamenalo nejen zastavení provozu, ale také povinnost pro vlastníka objektu okamžitě zabezpečit místo havárie a bezodkladně pod hrozbou sankcí odstranit její příčiny. Tím se věci daly do pohybu a Národní výbor hlavního města Prahy jako majitel objektu musel přikročit k po léta odkládaným opravám protékajících střech, těžce narušených konstrukcí krovů a stropů i poškozené vnitřní výzdoby. Tyto opravy po počátečních potížích přerostly

23 Brigádníky-topiče se vzhledem k namáhavosti této práce podařilo archivu sehnat jen zřídka, a pokud ano, často nevydrželi celou topnou sezónu.

24 Navzdory dvacetiletému působení na úseku justičních fondů ve Státním (oblastním) archivu Praha (1952–1972) zůstal Václav Šolle především právním teoretikem, metodikem a legislativcem. V letech 1973–1977 působil na archivní správě ministerstva vnitra. Kladl důraz na své studie o historii a organizaci soudnictví a za své životní dílo považoval „lex Šolle-Görtler“ čili zákon ČNR č. 97/1974 Sb. o archivnictví.

25 V archivu v tu dobu nebyl přítomen žádný z vedoucích pracovníků. Ředitel dr. Holec, který měl již delší dobu zdravotní problémy, byl na dovolené a poté se podrobil dlouho odkládané, a tudíž dosti vážné operaci. Ještě před koncem rekonvalescence utrpěl těžký úraz, po němž následovalo další dlouhodobé léčení a rehabilitace. Archiv tak ztratil svého ředitele na plné dva roky. Autor této stati, jmenovaný v roce 1978 zástupcem ředitele, nebyl v kritických dnech rovněž přítomen. V červnu a červenci 1979 absolvoval pětítýdenní vojenské cvičení.

od roku 1981 v komplexní generální obnovu exteriérů, interiérů i technické infrastruktury paláce. S přestávkami a v několika etapách probíhala až do roku 2007, aniž byla za tuto dlouhou dobu dovedena do konce. Znamenala nicméně záchranu jedné z nejceněnějších architektonických památek barokní Prahy.²⁶

Jiří Pešek s odstupem času z pozice pamětníka popírá, že by byl tím, kdo spustil popsany řetěz událostí (a zjištění „viníka“ tudíž zůstává úkolem pro další pramenné i orálně historické bádání). Doznává se naopak plně k tomu, že způsobil vyhlášení havarijního stavu v depozitáři Nový Studenec tím, že upozornil kohosi ze stavebního úřadu ONV v Havlíčkově Brodě na trhliny, které se objevily ve zdivu bočního křídla tohoto renesančního zámku. Sádrové kontrolní pásy prokázaly, že stavba se skutečně hrozivě rozestupuje, pročež úřad nařídil okamžitý zákaz vstupu do této části budovy a současně též neprodlené vyklizení prvního patra ohroženého zámeckého křídla. Archiváři Pešek, Prošek, Jelínek, Zilynskyj a další byli nuceni vyřešit kvadraturu kruhu a z prostor, do nichž nesměli vstupovat, museli vyklidit stovky metrů sbírky svázaných ročníků starých novin, rozebrat masu kovových regálů, znovu je smontovat na novém bezpečnějším místě a zpátky na ně uložit mohutné novinové svazky. I takto vypadaly výše zmíněné oblíbené prázdninové pobyty ve Studenci a odborná práce kvalifikovaných archivářů.

V okamžiku, kdy se čerstvý kandidát věd PhDr. Jiří Pešek, CSc., v lednu 1987 stal zástupcem ředitele Archivu hlavního města Prahy, panovalo ještě hluboké pozdně normalizační „bezčasí“. Pod jeho povrchem však probíhaly změny a procesy, které se nemohly nedotknout městského archivu a jeho osazenstva. Součástí nových trendů byla mimo jiné i strategie nového vedoucího archivního tandemu Ledvinka – Pešek, oficiálně zaobalená do terminologie sovětské „perestrojky“, váhavě tehdy akceptované i v normalizačním Československu. Ve skutečnosti však vycházela spíše z premisy, že „štěstí přejí odvážným“ a že „archiv nemá vlastně co ztratit, může jen získat“. Proto konferenční a publikační aktivity archivu programově rozšiřovaly prostor pro svobodné bádání, a proto nároky a požadavky archivu v oblasti finanční, materiální či personální zacházely z hlediska tehdejších pražských poměrů až na samu hranici únosnosti. Kupodivu byly z nemalé části úspěšné, protože

26 Při generální obnově 1981–1999 (2007), která postupovala od hlavního západního a severního křídla paláce k vnitřním traktům a od střech a pláště objektu přes inženýrské sítě k interiéřům, nebyly restaurovány interiéry ve východním křídle paláce se starou palácovou knihovnou. Ty revitalizovala až nová, ne zcela šťastně pojatá, celková rekonstrukce paláce z let 2018–2022. Zatímco starší stavební historie Clam-Gallasova paláce do roku 1945 je v hlavních rysech zpracována ve výstavním katalogu z roku 2007 (*Clam-Gallasův palác, Johann Fischer von Erlach, architektura-výzdoba-život rezidence*, sest. Martin KRUMMHOLZ, Praha 2007) a v analytické studii Martina KRUMMHOLZE, (*Stavební historie a osudy Clam-Gallasova paláce*, PSH 35, 2007, s. 155–223), dějiny objektu v období, kdy byl působištěm AMP (1945–2017), teprve čekají na své soustavnější zpracování.

vzbudily sympatie u značného počtu úředníků NVP a překvapivě nalézaly pochopení, a dokonce podporu též u nadřízeného orgánu – odboru vnitřních věcí NVP. Nové omlazené vedení tohoto orgánu se snažilo archivu pomoci – finančně, personálně, a dokonce i organizováním stěhovacích brigád z řad mladých radničních úředníků. Archiv se ocitl na vzestupné vlně, kterou již nezastavil ani regresivní zvrat ve vedení NVP v létě 1988, spojený s nástupem ortodoxních konzervativců, nového primátora Zdeňka Horčíka (*1937) a nového tajemníka NVP JUDr. Zbyňka Kiesewettera (1930–2015).²⁷

Součástí zmíněných procesů a změn pod povrchem pozdní normalizace a zdráhavě přijímané „přestavby-perestrojky“ bylo také definitivní vnitřní probuzení archivu. Jeho osazenstvo, posílené v té době příchodem další vlny mladých spolupracovníků (Ivany Dejmkové, Michala Fialy, Jakuba Hrdličky, Věry Kropáčové-Smolové, Jiřího Kuděly, Petry Wagenknechtové-Slámové, Hany Weinfurterové-Svatošové, Miroslava Veselky, Jana Vichry a dalších), velmi rychle stmelovala skutečně tvrdá archivní řehole a v archivu se žilo poměrně družným životem. Řídil se třemi jednoduchými zásadami: /1/ na neoblíbených nutných pracích a nepopulárních povinnostech (dobrovolně povinných brigádách, režimních oslavách, nošení praporů a transparentů) se spravedlivě podílejí všichni, kdo nemají zdravotní nebo podobnou úlevu; /2/ dřinu a špínu je nutno neustále kompenzovat, nejen vědou a konferencemi, ale také společnými akcemi, oslavami, výlety; /3/ každý si v archivu může říkat, co chce, diskutovat lze svobodně o jakémkoli tématu.

Mimo archiv se ovšem někteří radikálnější jedinci z řad archivářů začali dostávat do konfliktu se státním mocenským aparátem. Nejprve pro účast na akcích undergroundu (např. na nepovolených koncertech kapely The Plastic People of the Universe), později pro účast na stále častějších živelných protestních akcích proti nedemokratickému systému a násilnému potlačování opozičních názorů a posléze pro vědomou podporu disentu, jenž peticí za propuštění Václava Havla a politických vězňů z 26. ledna 1989 a poté proklamací pod názvem *Několik vět* (či spíše masivní protikampaní, kterou proti ní rozpoutaly oficiální sdělovací prostředky) překonal dlouhodobou izolaci a dostal se do povědomí široké veřejnosti. Účastníci těchto aktivit a signatáři uvedených dokumentů z řad městských archivářů vesměs cítili odpovědnost vůči svému pracovišti a snažili se pokud možno vyhnout komplikacím. Pakliže k nim došlo, zvykli si hlásit nastalou událost ihned vedení archivu, aby

27 Již roku 1979 byl získán souhlas k obnovení projektové přípravy nové archivní budovy, která ovšem nadále zůstávala jen in spe. Během osmdesátých let byly vedle Clam-Gallasova paláce stavebně obnoveny depozitáře Kostelní Stráňmelice, Křečhoř, Vinoř, Ctiboř a částečně i N. Studenec a Trauttmansdorffský palác. AMP měl v roce 1987 již třicet dva plánovaných systemizovaných míst a měl povoleno překročení na třicet tři a půl přepočtených využitých pracovních míst. Reálně na těchto místech pracovalo čtyřicet dva fyzických osob. Představovalo to dvojnásobek stavu z roku 1977.

bylo připraveno na možné následky. Řediteli archivu, odboru vnitřních NVP a tamní stranické organizaci (k níž AMP příslušel) bylo v té době skutečně doručeno několik hlášení bezpečnostních či obdobných orgánů o účasti zaměstnanců archivu na „protistátních“ akcích s požadavkem, aby tyto případy byly exemplárně řešeny.²⁸ Pro zástupce ředitele archivu Jiřího Peška, který byl „zapřisáhlým nestraníkem“ a měl vlastní vyhraněné politické názory (po nástupu do AMP a v průběhu vědecké aspirantury odolal několika pokusům získat ho do řad KSČ), znamenaly tyto události a případy patrně ještě větší osobní dilema než pro jeho šéfa Václava Ledvinku, který na rozdíl od Peška musel „žehlit“ uvedené kauzy nejen po pracovní ale i po stranické linii. Oba se nicméně svorně a poctivě snažili minimalizovat dopady takovýchto příhod. Naštěstí se všechny řešené případy nakonec ukázaly jako efemérní a skončily na úrovni odboru vnitřních věcí NVP bez jakýchkoli následků pro jejich aktéry i pro archiv jako instituci.²⁹ Hlavní zásluhu na tom je popravdě nutno přičíst tehdejšímu vedoucímu OVV NVP JUDr. Martinu Houskovi. Jeho poněkud záhadná a svým způsobem dobrodružná osobnost dosti výrazně ovlivňovala osudy AMP od roku 1984 až do počátku roku 1990.³⁰

Pokusem o veřejnou prezentaci nedogmatického, pravdivého a nezkresleného výkladu novodobé historie hlavního města byla výstava *Praha v prvním dvacetiletí obnovené státní samostatnosti 1918–1938*, uspořádaná v Clam-Gallasově paláci k 70. výročí vzniku Československé republiky. Navázala na první Peškův výstavní počín, jímž byla v roce 1987 výstava k 500. výročí knihtisku v Čechách, a proběhla v prosinci 1988 a v lednu 1989. Byla v té době zcela mimořádným projektem, vybočujícím z již dříve zahájené řady každoročních vánočních výstav v badatelně archivu.³¹ Připomenutí prvorepublikové Prahy v kurátorské režii Jiřího Peška mělo značný ohlas a vysokou návštěvnost,

28 Mezi pravidelnější účastníky demonstrací a signatáře zmíněných petic patřilo šest až sedm pracovníků archivu. Veřejně to deklarovali např. Miroslav Veselka a Jiří Kuděla. Bohdan Zilynskyj napsal otevřený dopis Rudému právu, protestující proti článku *Kdo seje vítr* (30. června 1989), v němž byli hrubě očerněni signatáři *Několika vět*.

29 Výjimkou byly potíže se zahájením vědecké aspirantury Bohdana Zilynského. Ty však kromě jeho dopisové kauzy byly způsobeny také tím, že Zilynskyj (stejně jako před ním J. Pešek) kategoricky odmítl nabídku, aby vstoupil do KSČ.

30 JUDr. Martin Houska († 2014?) nastolil na OVV NVP velmi uvolněnou a neformální atmosféru. Měl natolik pevnou politickou pozici, že mohl překvapovat na svou dobu neotřelými nápady. Navrhoval např. zřízení zóny svobodného projevu – pražského Hyde Parku na Střeleckém ostrově, nebo předávání ilegálních tiskovin, zabavených Státní bezpečností, do AMP. V rámci své pravomoci na úseku veřejného pořádku povolil legální konání známé manifestace ke Dni občanských práv 10. prosince 1988 na Škroupově náměstí. Přestože se konala mimo centrum města, její průběh a množství účastníků vyděsily městské stranické orgány natolik, že Houskovi další podobné počiny striktně zarazily. Působení M. Housky na pražské radnici skončilo 28. února 1990.

31 Protože ještě nebyla dokončena obnova Mramorového sálu a výstavních sálů, využili archiváři toho, že badatelna bývala přes vánoční a novoroční svátky uzavřena, a uspořádali v ní několik krátkodobých vánočních výstav (Zmizelá Praha ve fotografiích, Pražské cechovní památky ad.).

neboť vycházelo vstříc volání angažované části veřejnosti po objektivním odideologizovaném obrazu minulosti a nadto přesně zapadlo do vzrušené atmosféry pražské zimy 1988/1989, vrcholící událostmi tzv. Palachova týdne.

Již v předvečer této úspěšné výstavy méně nápadně proběhla pravidelná podzimní archivní konference věnovaná výrobě knih a knižnímu obchodu v Praze. Také ona však uchopila dosud málo frekventované téma neotřelým způsobem. Ještě výrazněji se pak tento trend projevil v následujícím roce (1989), kdy se konference o pražských „festivitách“ obsahem i pojetím nesla ve znamení tehdy nových pohledů, jež předznamenaly úvodní referáty Jaroslavy Peškové a Františka Šmahela.³²

Několik archivářů městského archivu (a jejich rodinných příslušníků) bylo mezi účastníky historické demonstrace 17. listopadu 1989. Nepřekvapí proto, že 24. listopadu podepsali pracovníci archivu mezi prvními výzvu archivářů a historiků podporující akce studentů, odsuzující zákrok na Národní třídě a požadující otevřený společenský dialog. V archivu bylo ustaveno Občanské fórum, jehož předsedou se stal PhDr. Jakub Hrdlička. Jednotně se osazenstvo AMP zúčastnilo generální stávkou 27. listopadu a navazující manifestace na podporu Občanského fóra. Na shromáždění všech zaměstnanců byl téhož dne schválen text iniciativy Paměť kultury, který se začal šířit mezi archiváři a pražskou kulturní veřejností. Bezprostředně na tento dokument navázala výzva k široké veřejnosti *Přežijí rok 1990?!*, apelující na záchranu kriticky ohroženého archivního dědictví. Za „širokou obec archivářů, historiků a studentů FF UK“ výzvu podepsaly Státní oblastní archiv Praha, Státní ústřední archiv a Archiv hlavního města Prahy.³³

Jiří Pešek od prvních dnů sametové revoluce začal plnit klíčovou roli styčného důstojníka mezi městským archivem a skupinami historiků a archivářů, které se ujaly iniciativy a začaly připravovat zásadní změny v oblasti historických věd a archivnictví. Již 22. listopadu se z jeho podnětu odehrála v pracovně ředitele AMP v Clam-Gallasově paláci první legální schůze Historické komise Koordinačního centra Občanského fóra, jíž se zúčastnili Jan Křen, Karel Pichlík, František Janáček, Stanislav Šisler, Rostislav Nový, Ivan Hlaváček, Václav Ledvinka a Jiří Pešek. Řešila se na ní řada aktuálních i koncepčních otázek českého archivnictví (reforma řízení archivnictví a ustavení nové Vědecké archivní rady, postup jak zabránit ničení archivů a tajných spisoven státní bezpečnosti i dalších složek ministerstva vnitra, možnosti

32 Viz příspěvky publikované ve sborníku DP X/1-2, 1990 a ve sborníku DP XII, 1995, kde zejména stati: Jaroslava PEŠKOVÁ, *Každodennost a svátek – filozofický rozměr festivity*, s. 29–31; František ŠMAHEL, *Středověké slavnosti, svátky a radostné chvíle*, s. 33–44.

33 Dokument svou dikcí odpovídá atmosféře prvních dnů a týdnů sametové revoluce. Jeho závěr zní: „Nezůstaňte lhotejní! Jde o archivní bohatství, které jednou zničeno, nemůže být nijak nahrazeno. Jde o národní kulturní dědictví, které jsme převzali od předků a jsme povinni uchovat pro příštích generací.“ AMP, spisovna, nedat., nesign.

shromáždění a uchování dokumentace o sametové revoluci, idea postátnění archivů KŠČ ad.). Na další schůzi v městském archivu dne 6. prosince, již se zúčastnil i přizvaný zástupce Státního ústředního archivu Václav Babička, byly dopracovány základní koncepční materiály a bylo dohodnuto svolání celorepublikové konference archivářů na den 20. prosince 1989 do pražského Radiopaláce.

Konference v Radiopaláci, dnes bohužel pozapomenutá, znamenala začátek nové éry českého archivnictví. Odehrála se ve znamení hledání nové cesty archivů a celého oboru archivistiky v nových – a jak všichni účastníci věřili – demokratických podmínkách. Setkalo se zde několik skupinových iniciativ a zástupci pražského městského archivu Jiří Pešek a Václav Ledvinka ve svých vystoupeních i v následných diskusích prosazovali programový materiál vzešlý z jednání Historické komise Občanského fóra 6. prosince. Jeho základem byl požadavek na vytvoření a přijetí nového archivního zákona. V něm měl být zakotven v podstatě samosprávný model organizace archivnictví, v němž by rozhodující pozici zaujala nově ustavená Vědecká archivní rada, zatímco Archivní správa by se stala pouhým úředním výkonným orgánem. Tato koncepce se střetla s odlišným návrhem iniciativní skupiny vzniklé v oddělení archivní správy na odboru archivnictví a vnitřní správy národních výborů ministerstva vnitra, který na konferenci prezentoval především Josef Maršál. Závěry konference, zformulované návrhovou komisí v čele s Jiřím Peškem, vedly skutečně k ustavení nové Vědecké archivní rady (předsedou se stal I. Hlaváček, místopředsedou V. Ledvinka, tiskovým mluvčím J. Pešek) a nové Archivní správy (v čele s PhDr. Oldřichem Sládkem). Tyto „revoluční“ orgány byly však ustaveny a koncipovány kompromisně: v rámci právní kontinuity dohodnuté mezitím na jednáních mezi Občanským fórem a vládou L. Adamce byla jejich působnost vymezena na půdorysu dosavadního archivního zákona, jenž měl být prozatím pouze přiměřeně novelizován, aby odpovídal novým společensko-politickým poměrům.

Jiří Pešek se zvoleným „sametovým“ řešením příliš spokojen nebyl a později s ním i otevřeně polemizoval.³⁴ V hektických týdnech a měsících na přelomu roku 1989 a 1990 ho však čekala řada dalších a v daném historickém okamžiku naléhavějších úkolů. Ať už na poli zápasu o fyzickou záchranu archiválií z období předlistopadového režimu a úsilí o změnu katastrofální hmotné a prostorové situace archivů, nebo na poli všemožné podpory nově formovaných demokratických orgánů hlavního města Prahy a hledání optimální cesty jejich utváření. Stranou jeho zájmu nezůstalo ani další rozvíjení vlastních aktivit Archivu hlavního města Prahy, především směrem k jejich rozšíření o mezinárodní rozměr.

34 Srov. např. Jiří PEŠEK, *Ohlédnutí Oldřicha Sládky* [diskuse], Archivní časopis 43, 1993, č. 4, s. 230–234.

Vedle snahy ovlivnit organizaci, řízení a další směřování českého archivnictví směřovalo v prvních dnech a týdnech po sametové revoluci hlavní úsilí J. Peška a jeho spolupracovníků k tomu, aby se podařilo zabránit ničení dokumentů bývalého režimu, jeho bezpečnostních složek a správních orgánů, a stejně tak i dokumentů orgánů a organizací KSČ a složek Národní fronty.³⁵ Archiváři AMP nabídli svou pomoc stávkovým výborům a Občanským fóřům při pořádání a ukládání dokumentů o aktuálním dění, a aktivně se ujali pořádacích prací v Nezávislém tiskovém středisku v galerii U Řečických, v galerii V. Špály a v Mánesu. Řada škol, divadel a dalších institucí přistoupila na dohodu o uspořádání a uložení dokumentace z revolučních dní v městském archivu.

Zlomové plenární zasedání NVP dne 1. února 1990, v jehož průběhu rezignoval poslední komunistický „zimní primátor“ Josef Hájek a bylo zvoleno nové vedení hlavního města v čele s reprezentantem Občanského fóra Jaroslavem Kořánem, bylo impulzem pro Jiřího Peška (a Václava Ledvinku), aby novému primátorovi pohotově nabídli odbornou pomoc při hledání optimálního modelu obnovené demokratické obecní samosprávy. Nabídka byla obratem akceptována, neboť představitelé nové radniční koalice hledali poučení a použitelné vzory v minulosti a chtěli se inspirovat především tradicí meziválečné pražské městské správy. Na toto téma se odehrálo několik setkání a jednání na radnici a v sídle Pražské rady OF. Když došlo k rozhodnutí, že bude připraven zcela nový zákon o hlavním městě Praze, diskuse postupně nabývaly na ostroty a vstupovala do nich řada oficiálních i živelně vznikajících subjektů (ministerstvo vnitra, Svaz měst a obcí, obvodní sdružení a výbory OF, Sdružení občanů Malé Strany a Hradčan ad.). Při oficiálním jednání zástupců hlavního města Prahy, zainteresovaných institucí, sdružení a občanských iniciativ s místopředsedou vlády pro legislativu prof. Pavlem Zářeckým o novém uspořádání správy města v polovině dubna 1990 na zámku v Kolodějích se otevřeně střetly protichůdné tendence decentralizační a centralisticko-unifikační. Archiváři Pešek a Ledvinka spolu s primátorem Kořánem a místopředsedou vlády Zářeckým hájili princip, že Praha musí zůstat celistvým, smysluplně strukturovaným, koncepčně rozvíjeným a jednotně řízeným městským organismem, nikoli pouhým volným svazkem samostatných (autonomních) obcí. Napsali v tomto duchu i brožuru a několik publicistických statí.³⁶

35 Dne 6. prosince 1989 večer odvysílal rozhlas výzvu archivářů a KC OF, aby občané znemožnili pálení a ničení těchto dokumentů. Již 22. prosince 1989 převzal AMP na základě dohody prvních jedenácti šanonů dokumentů celozávodního výboru KSČ na NVP z let 1970–1989.

36 Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, *Praha – tradice a budoucnost správy města*, in: *Praha jaká byla, je a bude*, Praha 1990, s. 3–11; TÍŽ, *Firemní značka „Praha“*. (*Historikovy poznámky na okraj polemiky o návrhu zákona o hlavním městě Praze*), Svobodný zítřek 1, 1990, č. 30, s. 7; TÍŽ, *Praha – město*

Hned prvních kontaktů s novým vedením města využili zástupci archivu k tomu, aby primátorovi předložili požadavky, které byly zformulovány do šesti základních bodů pro tiskovou konferenci, uspořádanou 29. ledna 1990 v rámci „Pochodu za přežití archivů“. Byla to pouliční demonstrace osazenstva všech pražských archivů s velkými transparenty a s kašírovanou symbolickou černou rakví s nápisem „Paměť národa“, jež měla upozornit širokou veřejnost a nově nastupující politickou reprezentaci, že hrozí bezprostřední zkáza a zánik národního kulturního dědictví.³⁷ Jiří Pešek se na všech těchto aktivitách velmi výrazně podílel a snažil se zejména rozšířit jejich dosah na celou sféru tzv. paměťových institucí. Proto se jako zástupce městského archivu podílel na vypracování nadoborového dokumentu *Průhled do epicentra katastrofy – nárys hlavních devastací v oblasti péče o národní kulturní dědictví*. Současně napsal svůj osobní dopis tehdejšímu místopředsedovi federální vlády ThDr. Josefu Hromádkovi, v němž ho žádal o osobní zásah ve prospěch řešení katastrofální prostorové situace českých archivů. Když Hromádka 16. února 1990 na dopis odpověděl a projevil zájem o hlubší vhled do problematiky, převzala Peškovu iniciativu Vědecká archivní rada a její předseda doc. Ivan Hlaváček zaslal vicepremiérovi oficiální dopis, obsahující stručný návrh koncepce řešení hlavních problémů českého archivnictví (datovaný 23. únorem 1990).³⁸ Dopis byl současně zaslán též ministru kultury Milanu Lukešovi, s nímž se v oněch dnech podařilo rovněž navázat kontakt. Nezdolný Jiří Pešek však mezitím směřoval stále dál a výš a někdy koncem února 1990 dokázal problém katastrofy českých archivů přenést až na nejvyšší úroveň a dostat jej do zorného pole předsedy české vlády Petra Pitharta. Prostřednictvím šéfky jeho sekretariátu Viktorie Hradské se začalo vyjednávat o premiérově exkurzi do pražských archivů.

Dříve než k této zlomové události došlo, uvítaly historické prostory Clam-Gallasova paláce nového pražského primátora Jaroslava Kořána. Na základě opakovaných osobních pozvání a pod dojmem stále sílících nářků a stále znovu předkládaných požadavků městských archivářů dorazil dne 1. března 1990 do archivu s početným doprovodem radničních funkcionářů i osobních přátel, mezi nimiž dominantní místo patřilo Martě Kubišové. Návštěva palácových prostor a komentovaná prohlídka některých nejvzácnějších archiválií trvala mnohem déle, než bylo plánováno, zanechala v účastnících hluboký dojem a byla jedním z hlavních důvodů proměny vztahu radničních funkcionářů k městskému archivu. Tváří v tvář vzácným staletým dokumentům do-

měst, město obcí, Přítomnost 1, 1990, č. 3, s. 10–11; V. LEDVINKA, *Praha – město měst a obcí, nebo město Pražanů?*, Praha '90, 21, č. 12, s. 6–8.

37 Viz „Požadavky vůči Národnímu výboru hlavního města Prahy, s nimiž pracovní kolektiv Archivu hlavního města Prahy vstupuje do demonstrace 29. ledna 1990“. AMP, spisovna, nesign.

38 AMP, spisovna, koncept 23. února 1990, nesign.

stala pro ně teze o záchraně kulturního dědictví konkrétní obsah a od tohoto okamžiku pochopili, že problémy AMP je třeba skutečně neprodleně řešit.³⁹

Návštěva předsedy české vlády Petra Pitharta v pražských archivech se odehrála dne 13. dubna 1990. Měla-li splnit svůj účel, bylo třeba předvést premiérovi situaci českého archivnictví v nejdrastičtější podobě, proto byly pro prohlídku vybrány depozitáře AMP v Clam-Gallasově a Trauttmansdorffském paláci a objekt centrály Státního oblastního archivu Praha ve zrušeném klášteře na Karlově.⁴⁰ Efekt návštěvy, spojené vedle prohlídky budov a archivních címélii s improvizovanými diskusemi s vedením obou archivních institucí i s řadovými zaměstnanci, se neprojevil bezprostředně. Obdobně jako v případě návštěvy primátorské však přispěl ke změně celkové atmosféry a k obratu v přístupu klíčových představitelů státní správy k problémům archivů.⁴¹ Stálo nicméně ještě značné úsilí a trvalo další dva roky, než se tato proměna promítla do konkrétních rozhodnutí a kroků, jež poté radikálně a v krátké době změnil obraz českého archivnictví.

Již 12. prosince 1989 vznikla v Clam-Gallasově paláci také Nezávislá skupina (komise) pro pojmenování ulic a veřejných prostranství, která si vytkla za cíl zabránit živelnému hromadnému přejmenovávání veřejných komunikací, stanic metra, zastávek městské hromadné dopravy i dalších objektů či lokalit a dát změnám těchto místopisných názvů pevná pravidla. Předsedou komise se stal archivář Bohdan Zilynskyj.⁴² Vstup do sféry místního názvosloví nebyl, jak se časem ukázalo, pouze utilitární a krátkodobou záležitostí. Stal se naopak trvalou součástí odborných aktivit městského archivu, získal na soustavnosti a proměnil se v systematickou badatelskou agendu *sui generis*, odlišnou od klasické lingvistické onomastiky, toponomastiky či toponymie. Charakteristický je pro ni historiografický, nikoli lingvistický přístup. Lapidárně ji lze označit a vystihnout pojmem „péče o Pražský uličník“.⁴³ A byl to

39 Nejvíce návštěva zapůsobila na Martu Kubišovou. Projevila zájem o podrobnější seznámení s bohatstvím archivu a o několik týdnů později absolvovala další archivní exkurzi, tentokrát spolu se svou dcerou.

40 Pithart nebyl prvním premiérem v AMP. Již 12. ledna 1976 do Clam-Gallasova paláce zavítal první český premiér Josef Korčák v doprovodu primátora Zusky. Jeho návštěva měla obdobný účel jako návštěva Pithartova. Vyzněla však naprázdno a nevedla k znovuzařazení novostavby archivní budovy na Hládkově do 6. pětiletého plánu (1976–1980).

41 Premiér se v pracovně oddělení justičních fondů AMP v Trauttmansdorffském paláci, jehož vedoucím byl J. Pešek, vyfotografoval před rakví s nápisem Paměť národa, jež byla po demonstraci 29. ledna byla uchována a stala se symbolem oněch týdnů a měsíců.

42 V komisi v prvním složení vedle tří archivářů AMP pracovali zástupci onomastického oddělení Ústavu pro jazyk český ČSAV, katedry českého jazyka FF UK, Geodetického a kartografického podniku Praha, Muzea hl. města Prahy, Klubu za starou Prahu, Genealogické a heraldické společnosti, Historického ústavu Čs. armády, odboru dopravy a odboru vnitřních věcí NVP, Institutu pro středoevropskou kulturu a politiku ad.

43 Srov. zatím poslední souhrnné vydání: Barbora a Marek LAŠŤOVKOVI et al., *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*, Praha 2022.

opět Jiří Pešek, kdo o několik let později povznesl tuto aplikovanou odbornou názvoslovnou činnost do vyšší teoretické a mezinárodně komparativní roviny, když s využitím kontaktů získaných během studijních pobytů v Německu inicioval uspořádání velké mezinárodní konference o využívání (a zneužívání) veřejných prostranství jako nástrojů politické propagandy. Konala se v roce 2000 v Clam-Gallasově paláci a spolu s AMP byla jejím pořadatelem Kommission für Kulturwissenschaften und Theatergeschichte Rakouské akademie věd. Do Prahy na ni dorazila řada významných osobností evropské moderní historie a sociologie.⁴⁴

To však bylo již v době, kdy se AMP stal uznávanou vědeckou institucí a pořadatelem každoročních podzimních vědeckých konferencí, jejichž proslulost začala překračovat hranice České republiky.⁴⁵ V roce 1990 byla k tomuto stavu ještě daleká cesta. Na jejím začátku stál někdy v časném předjaří 1990 nápad začít navazovat nové mezinárodní styky s partnerskými archivy a pozvat do městského archivu první zahraniční návštěvu. Byl jí ředitel vídeňského městského archivu Ferdinand Oppl. Jeho krátká návštěva (první seznamovací, a zdaleka ne poslední) zapadla do rámce právě navázaných intenzivních úředních styků mezi pražskou a vídeňskou radnicí, měla však napoprvé převážně společenský charakter.⁴⁶ Plodná výměna užitečných odborných informací se odehrála z velké části v útulných prostorách vinárny U Zlaté studně v Karlově ulici na dohled Clam-Gallasova paláce a byla doplněna prohlídkou staré Prahy.

O málo později začala v Clam-Gallasově paláci vlna dalších zahraničních návštěv. Jejich účelem však nebylo navazování odborných či vědeckých styků, předmětem zájmu návštěvníků, kteří se vesměs objevovali nezávaní, byl sám barokní palác v srdci Prahy. Zajímali se o to, jak jej získat, koupit, přebudovat v luxusní hotel, uzavřené sídlo pro arabské šejky, velvyslanectví nejmenované asijské velmoci nebo střeoevropskou centrálu a výstavní galerii velkobanky Crédit Lyonnais. V zájmu rychlého uvolnění paláce téměř shodně nabízeli, že jako protihodnotu bez problémů postaví archivu novou účelovou budovu. Některé z těchto nabídek byly na první pohled podvodné a podezřelé, jiné vypadaly seriózně, zvláště když byly doprovázeny doporučeními z tehdejšího ministerstva zahraničních věcí nebo ministerstva zahraničního obchodu, in-

44 Např. profesori M. Csáky (Wien), E. Kovács (Budapest), D. Brandes (Düsseldorf), R. Jaworski (Kiel), F. de Capitani (Bern), D. Bering (Köln), D. Frisby (Glasgow) ad. Srov. publikaci z této konference: *Die Besetzung des öffentlichen Raumes. Politische Plätze, Denkmäler und Straßnahmen im Europäischen Vergleich*, edd. Rudolf Jaworski – Peter Stachel, Berlin 2007.

45 Srov. Markéta RŮČKOVÁ et al., *Třicet pět konferencí Archivu hlavního města Prahy*, s. 265–267.

46 Iniciátorem těchto styků byl vrchní starosta Vídně Helmuth Zilk (1927–2008), který krátce po sametové revoluci navštívil Prahu a nabídl jí rozšíření styků a pomoc při začleňování do demokratické Evropy. Roku 1994 se stal čestným občanem Prahy. Roku 1998 byl (nekorektně a „po česku“ neomaleně) nařčen jako agent StB, roku 2018 bylo nařčení revokováno a o rok později obdržel Zilk český Řád Bílého lva I. třídy in memoriam.

tervencemi z Pražského hradu nebo když za ně lobovaly důvěryhodné osoby z řad bývalého disentu a navracejících se českých emigrantů. Všechny se však hned při prvních jednáních ukázaly jako neprůchodné, ať už z hlediska památkové ochrany, časových a finančních parametrů, nebo pro neslučitelnost s právními předpisy a právním řádem československého státu.⁴⁷

Jiří Pešek se těchto spekulativních transakcí s Clam-Gallasovým palácem většinou přímo nezúčastnil, neboť se musel věnovat především tehdejší archivní každodennosti, jež spočívala v neustálých přesunech archiválií a v operativním řešení takřka denně vyvstávajících nových problémů. Stále totiž pokračoval příliv nových archiválií a s ním i trend provizorních a dočasných řešení prostorové situace archivu (v jeho rámci do portfolia odloučených archivních depozitářů přibýly například bývalé obchodní prostory na Masarykově nábřeží, protiatomový kryt na rozhraní Vysočan a Žižkova nebo provizorní stavební barák na nádraží Praha-Bubny). Navíc se zcela nově vynořila hrozba v podobě restituce některých z těchto odloučených depozitářů původním majitelům. První restituční vlašťovkou bylo ještě před přijetím příslušných zákonů (ne zcela) „dobrovolné“ navrácení právě nákladně zrekonstruované fary v Křečhoři u Kolína kolínskému děkanskému úřadu.⁴⁸

Každá takováto změna znamenala množství fyzické práce, kterou v období bezprostředně po sametové revoluci stále ještě museli vykonávat sami archiváři (a v přiměřené, ovšem stále ještě nepostradatelné míře též archivářky). Jen neúplnou kompenzací za to jim byla opravdu družná atmosféra vládnoucí v pracovním kolektivu. Stěhovalo se neustále v plně „mobilizační“ sestavě nebo později v ad hoc sestavovaných pracovních skupinách a fyzická práce lidí sblížovala a stmelovala. Po práci někdy setrvali kratší či delší dobu v navazující družné zábavě u občerstvení, které připravily kolegyně osvobozené od stěhovací povinnosti. Navíc se v archivu v té době často slavila životní jubilea, významné svátky a události – a Jiří Pešek býval vedle skupiny zpěvaček a kytaristek (Jaroslavy Mendelové, Jany Jelínkové, Zuzany Havlíkové-Viciánové) jednou z opor těchto zábav. Vyvrcholením trendu archivních festivit byla „družební návštěva“ kolegů z brněnského městského archivu. Přerostla ve velkolepou celonoční oslavu, která se vyznačovala několikerým přesunem po trase Clam-Gallasův palác – vinárna U Lišky Bystroušky. Brněnští archiváři ovšem nezůstali Pražanům nic dlužni a po půlroce je stejně

47 Nejpropracovanější byly a nejdéle ve hře zůstaly návrhy francouzské, už proto, že nabízely špičkové know-how vyspělého francouzského archivnictví. I ony však přestaly být reálné nejspíše v roce 1992. Nabídky potencionálních kupců paláce odhadovaly tehdy náklady na novostavbu archivní budovy na 100–200 milionů korun.

48 Následovalo předání rovněž nově komplexně rekonstruované památné fary ve Vnoři nikoli původnímu držiteli, farnímu úřadu v Jirnech, nýbrž obnovenému řádu salesiánů (1993) a postupně v letech 1996–1998 AMP formou majetkových restitucí předal oprávněným dědicům původních majitelů též nejoblíbenější Peškova pracoviště, Trauttmansdorffský palác a zámek Nový Studenec.

velkolepě poctili a pohostili v brněnském Semilassu. Bylo to při příležitosti historického prvního polistopadového společného zájezdu části osazenstva AMP do Rakouska s mezi etapou v Brně (kde výprava nocovala, nemajíc šilinky na nocleh za hranicemi). Dojem z krátké návštěvy donedávna nedostupné Vídně, Kremže a kláštera v Melku byl nezapomenutelný.

Nové poměry po listopadové revoluci ovlivnily protagonistu tohoto textu Jiřího Peška také v tom, že obrátily znovu výrazně jeho pozornost k dění na Karlově univerzitě i obecně na akademické půdě a v oblasti „velké“ vědy. Odpovídalo to jednak jeho základnímu odbornému profilu, jak byl načrtnut v úvodu této stati, jednak to bylo dáno osobními vztahy a vazbami k tomuto prostředí, které ani během dvanáctiletého Peškova archivního působení nijak nezesláblly. Listopad 1989 svými aktuálními úkoly oživil jeho vztah ke katedře archivnictví (k Rostislavu Novému, Ivanu Hlaváčkovi, Stanislavu Šislerovi i k přátelům a „novým“ lidem Zdeňku Hojdovi, Ivaně Firlové-Ebelové a dalším). Zesílily znovu také vazby k univerzitnímu archivu (vedle uctívaného „Honzy“ Havránka v nich dominoval Josef Petráň a v druhé, vrstevnické linii Martin Svatoš, Ivana Raková-Čornejová či Petr Svobodný). Pešek v jejich rámci mimo jiné spolupracoval na připravovaných velkých *Dějích Univerzity Karlovy*.⁴⁹

Z naznačené osobní pozice Jiřího Peška pravděpodobně vyplynula také snaha propojit nějakým způsobem sféru městskou a univerzitní. Vedla posléze až k nápadu založit významné mezinárodní ocenění, udělované společně rektorem Univerzity Karlovy a primátorem hlavního města Prahy – Cenu Karla IV. Ideu v průběhu roku 1991 domyslela a precizovala skupina ve složení Jiří Pešek, Josef Petráň, Karel Malý a Václav Ledvinka. Získala pro ni postupně rektora Radima Palouše, primátora Milana Kondra a rovněž hlavního sponzora, ředitele České spořitelny Jiřího Klána. Dnem 2. prosince 1992 cena oficiálně vstoupila v život, vítěz výtvarné soutěže Zdeněk Hošek vytvořil její působivou plaketu a 7. dubna 1993, při příležitosti 645. výročí založení Univerzity, se prvním laureátem Ceny Karla IV. stal filozof a myslitel Paul Ricoeur.⁵⁰

Mezitím česká věda a akademická sféra učinily další krok na své polistopadové cestě – navázaly intenzivní kontakty se zahraničními partnerskými institucemi a čeští vědci začali cestovat a poznávat Evropu i svět. Také archivář Jiří Pešek již v roce 1991 získal v podmínkách pražského magistrátu dosud neobvyklou výjimku – mohl absolvovat stipendijní pobyt na Institutu pro evropské dějiny v Mohuči (byť za cenu obětování své dovolené). V následujícím

49 Srov. Michal SVATOŠ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy I*, 1347/8–1622, Praha 1995.

50 První správní rada sdružení Cena Karla IV. pracovala ve složení: předseda: Josef Petráň (prorektor UK); členové za UK: Karel Malý (prorektor), Josef Pacák (prorektor); členové za hl. město Prahu: Jiří Exner (náměstek primátora), Darina Martinovská (náměstkyně primátora), Václav Ledvinka (ředitel AMP); sekretář: Jiří Pešek (zástupce ředitele AMP).

období se již zahraniční stáže a výměnné studijní pobyty staly běžnějšími a Pešek měl možnost působit v letech 1992–1993 opakovaně jako hostující docent na katedře historie univerzity Heinricha Heineho v Düsseldorfu pod patronací profesora Detlefa Brandese.⁵¹

Pobyt v Duslovi (jak sám po návratu s oblibou nazýval porýnský Düsseldorf) podle všeho uspil vyřešení jeho osobního dilematu, které se vyhrtilo v okamžiku, kdy se Archiv hlavního města Prahy 1. července 1991 stal samostatným odborem Magistrátního úřadu hlavního města Prahy, tedy svou vlastní vrchností a pánem svého osudu (rozuměj: rozpočtu) s plnou zodpovědností z toho plynoucí. Jiří Pešek se touto změnou ocitl s definitivní platností na životní křižovatce. Stále více jej lákal akademický svět, jenž mu byl vždy bližší než řešení legislativních, provozních, materiálních a technických problémů archivu, a čekala ho nelehká volba: buď nadále organizovat archivní práci, pečovat o fondy justičních orgánů, usilovat o stavbu nové budovy a vědeckou činností se zabývat pouze na vedlejší úvazek, nebo se naplno věnovat vědeckému a vědecko-pedagogickému poslání. Přímý dotyk s vyspělou německou historiografií přispěl k tomu, že misky pomyslných vah se definitivně (i když zdaleka ne úplně) převážily ze strany archivní na stranu univerzitní. V říjnu 1993 Pešek oznámil rozhodnutí dát se na akademickou dráhu a požádal dosavadního zaměstnavatele o ukončení pracovního poměru dohodou.

Proti očekávání se jeho novým působištěm nestal ani Ústav dějin Univerzity Karlovy, ani některá z kateder Filozofické fakulty. Více než zapojení do ustálených struktur tradičních univerzitních institucí a jejich vymezených vědeckých zón jej přitahovala možnost podílet se na vytváření nových věcí a pohybovat se ve svobodném interdisciplinárním myšlenkovém prostoru. V tomto směru jej bezpochyby ovlivnili významní odborníci, s nimiž se sblížil počátkem devadesátých let. Byli to vesměs lidé, které nezdeptala léta proskripcí a kteří se naopak po sametové revoluci vraceli do vědeckého života s novými vizemi. Z nich je na prvním místě třeba připomenout Jana Křena (1930–2020), ale také Miloslava Petruska (1936–2012), Alexandra Sticha (1934–2003) a další. Proto od roku 1994 nalézáme Jiřího Peška po Křenově (a Petruskově) boku mezi učiteli a profilujícími osobnostmi nově zformované Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.⁵²

51 Autor tohoto textu absolvoval ve stejné době (1993) pouze několikadenní studijní pobyt ve švýcarském Bernu (pod egidou prof. Rainera Ch. Schwingese).

52 O mnohostranném vědeckém směřování J. Peška po roce 1994 vypovídá bohatá bibliografie jeho vlastních prací i editorských počínů. Snad nejvýmluvněji dva tituly: Jiří PEŠEK a kol., *Napříč kontinentem soudobých dějin. Evropská historiografie po konci studené války*, Praha 2013 a Jiří PEŠEK, *Setkávání s Klio. Studie z dějin dějepisectví*, Praha 2014. O jeho vztahu k Janu Křenovi svědčí již samo editorství „pětiletých“ jubilejních publikací: Zdeněk POUŠTA – Pavel SEIFTER – Jiří PEŠEK (edd.), *Occursus, Setkání, Begegnung. Sborník ku počtě 65. narozenin prof. dr. Jana Křena*, Praha 1996; Jiří PEŠEK – Oldřich TŮMA (edd.), *O dějinách a politice. Janu Křenovi k sedmdesátinám*, Praha

Spojení s pražským městským archivem Jiří Pešek v roce 1994 ani později nepřerušil. Na jeho vědeckovýzkumné, publikační a konferenční činnosti se naopak nadále podílel v takřka neztenčené míře. Zůstal patronem a rádcem mladší generace archivních historiků, a především invenčním a inspirativním spojovacím článkem mezi sférou primárního archivního pramenného výzkumu a světem „velké“ akademické historické vědy.

2001; Kristina KAISEROVÁ – Jiří PEŠEK (edd.), *Viribus unitis – nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám*, Ústí n. L. 2005.

JIŘÍ PEŠEK JAKO (SPOLU)ŠÉFREDAKTOR ČESKÉHO ČASOPISU HISTORICKÉHO

JAROSLAV PÁNEK

Soubor sto jednadvaceti vydaných ročníků *Českého časopisu historického* představuje názorné zrcadlo české historiografie, jejích vzestupů i pádů, od sklonku 19. století do současnosti. Od zakladatelských osobností Jaroslava Golla a Antonína Rezka přes klasiky moderního dějepisectví Josefa Pekaře a Josefa Šustu až po dobu Františka Šmahela na přelomu 20. a 21. století.¹ Záslouhou Františka Šmahela, který působil jako vedoucí redaktor ČČH v letech 1990–2002, nebylo jen znovuzrození tohoto periodika po bezmála čtyřech desetiletích jeho politicko-ideologických deformací, ale i v dané chvíli riskantní rozhodnutí, že se obnovené ČČH přihlásí k celému svému dědictví, tedy i k Československému časopisu historickému. Neboť historiografie nemůže být jen výběrem momentálně akceptovatelných stránek dějin, nýbrž přijetím celého břemene minulosti.

V převratných devadesátých letech silná osobnost šéfredaktora určila povahu ČČH do budoucnosti. Časopis se otevřel „širokému spektru světónázorových dějinných koncepcí, metodologických škol a individuálních přístupů“,² distancoval se od dříve prosazované pozice arbitra ve vědeckých sporech, ale řídil se snahou o solidní vědeckou úroveň a poznávací přínos. Vyprofilovala se jasná struktura časopisu, respektive každého jeho čísla, která souzněla s osvědčenou podobou centrálních oborových časopisů v zemích euroamerického civilizačního okruhu. Podařilo se vytvořit stabilní autorské zázemí, otevřené všem domácím badatelům s nadregiónálním přesahem a zároveň zahraničním historikům, zejména těm, kteří se zabývali českými a středoevropskými dějinami. I v nové situaci, kdy začalo vycházet násobně víc historických časopisů než kdykoli v minulosti, ČČH znovu získal postavení ústředního oborového periodika, respektovaného v Česku i v zahraničí. Obnovitel ČČH označil toto dílo za jeden z nejčestnějších úkolů své vědecké kariéry, a skutečně vytvořil model časopisu,

1 Monografické zpracování dějin tohoto časopisu dosud chybí. Stručný nástin vývoje podal Jaroslav PÁNEK, *Český časopis historický* (dále ČČH) (Věda kolem nás – Prostory společné paměti, 107), Praha 2020; upravená anglická verze: *The Czech Historical Review* (Science Around Us – Places of Common Memory, 108), Prague 2021; v širším rámci vědeckých periodik TÝŽ, *Historické časopisy*, in: J. Pánek a kol., *Akademická encyklopedie českých dějin V*, Praha 2019, s. 97–123, kde je také uvedena starší literatura.

2 [František ŠMAHEL], *Několik vět úvodem*, ČČH 88, 1990, s. 1–2.

který přes úctu k tradici připoutal pozornost všech aktivních generací českých historiků.³

Měl jsem tu čest stát se na dvě volební období nástupcem profesora Šmahela jako ředitel Historického ústavu AV ČR (1998–2005) a z jeho rozhodnutí jsem se stal i pokračovatelem v redigování ČČH. Období společného šéfredaktorství (2000–2002) znamenalo v tomto smyslu velmi užitečná léta učednická. Ačkoli jsem měl dlouholetou zkušenost s vedením časopisů regionálních a poté centrálních (vedle periodického sborníku *Folia Historica Bohemica* to byla zejména roku 1994 nově založená *Historica. Historical Sciences in the Czech Republic*), teprve při takřka každodenní redakční práci jsem si naplno uvědomil, že ČČH je časopis zcela jiného formátu. Pochopil jsem ho jako živý organismus, který vyžaduje každodenní pozornost, neustálé budování a obnovování sítě kontaktů mezi redakcí a mnoha desítkami historiků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ale i jinde v Evropě a v zámoří, mezi autory článků, recenzí a zpráv, mezi recenzenty a ne vždy uspokojenými autory recenzovaných knih, mezi lidmi konsenzuálními i dravě polemickými. Organismus, jehož prosperita předpokládá neustálé vyhledávání potenciálních autorů v akademickém, univerzitním, archivním a muzejním prostředí, vytrvalou komunikaci s nimi, neustálé posuzování docházejících textů, vedle soustavného redigování také vrácení textů k úpravám a mnohdy i nepopulární odmítání těch příspěvků, které neobstály. V proměnách vědeckého prostředí, poznamenaného finanční labilitou a závislostí na grantovém systému, stejně jako problematickými metodami hodnocení humanitních oborů, to někdy znamenalo i obhajobu samotné existence akademických časopisů včetně ČČH.

Než jsem na počátku roku 2003 převzal od Františka Šmahela plnou zodpovědnost za ČČH, rozhodl jsem se, že se o ni podělím s dávným přítelem Jiřím Peškem. V dějinách ČČH to nebylo nic mimořádného: ve dvojici vedli „starý“ časopis zakladatelé Jaroslav Goll s Antonínem Rezkem (1895–1897), potom Jaroslav Goll s Josefem Pekařem (1898–1918), po delší přestávce Josef Šusta s Františkem Hrubým (1935–1940) a Václav Chaloupecký s Karlem Stloukalem (1946–1949). Vesměs to byli lidé naplno spjatí s pražskou, v případě Františka Hrubého s brněnskou univerzitou, jak to odpovídalo infrastruktuře tehdejší historické vědy. Na přelomu tisíciletí byla však situace zcela jiná: za ČČH, vydávaný Historickým ústavem Akademie věd, z povahy věci institucionálně zodpovídal jeho ředitel, ale podstatná část historiků působila na vysokých školách. Ačkoli jsem byl profesorem na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, cítil jsem se spjat především s Akademií věd, zatímco Jiří Pešek, profesor

3 Jaroslav PÁNEK, *František Šmahel jako redaktor Českého časopisu historického (Slovo na závěr 100. ročníku ČČH)*. Projev na semináři ve vile Lanna dne 22. ledna 2003 u příležitosti ukončení 100. ročníku ČČH a závěru působení prof. dr. Františka Šmahela, DrSc., jako vedoucího redaktora ČČH, *Bulletin Historického ústavu AV ČR* 14, 2003, č. 1, s. 13–19; Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK, *Znovuzrození Českého časopisu historického*, ČČH 112, 2014, s. 605–623.

na Fakultě sociálních věd (od roku 2012 na Fakultě humanitních studií) UK, v plném rozsahu reprezentoval univerzitní prostředí.

Bylo však mnoho dalších důvodů pro tuto volbu. Jiří Pešek byl již před svou padesátkou všeobecně respektovaným historikem raně novověkých a moderních dějin v obdivuhodném rozpětí od 16. století do současnosti. Jeho přednostní orientace na německojazyčné země se skvěle doplňovala s mým zaměřením na oblasti slovanské a italské. Peškovou silnou stránkou byly velké redakční zkušenosti a schopnost pevnou editorskou rukou zvládat rozsáhlé publikace periodické (*Pražský sborník historický*, *Documenta Pragensia*) i monografické. Navíc měl rozsáhlé zahraniční kontakty a početné zázemí studentů a postdoktorandů, což mohlo významně rozšířit autorské a lektorské zázemí ČČH. Z ohromného nasazení ve prospěch kvalitních publikací nejen vlastních, ale i mnoha oborově spřízněných kolegů bylo zjevné, že Jiří Pešek patří mezi výjimečné osobnosti, které nepokládají vědeckou redakční práci jen za úřední povinnost vedoucích osobností oboru, ale také za zajímavou a obohacující – byť i někdy suchopárnou až ubíjející – tvůrčí činnost.

Dvě desetiletí a jeden rok (2003–2023) jsme spolu řídili Český časopis historický. Jiří Pešek se věnoval přednostně redigování recenzí a zpráv o literatuře, já více článkům, zprávám z vědeckého života a nekrologům, stejně jako korekturním náhledům a organizačnímu zajištění provozu. Trvale jsme však zachovávali vzájemnou zastupitelnost, složitější texty jsme postupně redigovali oba dva, někdy i opakovaně, aby věcně zajímavá, zároveň však interpretačně a stylisticky „nedotažená“ témata dostala publikovatelnou podobu. Za pomoci výkonné a technické redakce⁴ byla příprava jednotlivých čísel někdy snazší, jindy velmi obtížná. V některých dnech, zvláště před čtvrtletním zasedáním vědecké (redakční) rady a kolem redakční uzávěrky, to znamenalo výměnu mnoha emailů a řadu telefonátů, nával denní i noční práce, ale výsledek – vytištěné číslo – se nakonec vždycky dostavil. A to nehledě na skutečnost, že se občas vyskytl nedostatek kvalitních textů a bylo třeba číslo doplnit rychle dokončenými vlastními články nebo recenzemi, kdežto jindy – zvláště v posledních deseti letech – jsme byli zaplaveni texty autorů českých a zahraničních, zejména ze střední a někdy i západní Evropy, ale hlavně z postsovětského prostoru (Ukrajina, Bělorusko, Pobaltí, Zakavkazsko, Střední Asie), z Turecka atd. Jen malou část z nich bylo možné přijmout a zveřejnit, zpravidla po velkých úpravách a důkladné korektuře angličtiny rodlým mluvčím.

Základní osu ústředních historických časopisů v euroamerickém prostoru tvoří vzájemná komplementarita článkové a recenzní části. Články vždy

4 Našimi spolupracovníky byli ve výkonné redakci postupně Magdaléna Pokorná, Sixtus Bolom-Kotari, Marie Buňatová, Jan Slaviček a Vojtěch Szajko; v technické redakci Eva Klenková a po ní Jaroslav Novotný.

tvorí jen malou výseč z myslitelných či vědecky aktuálních a badatelsky produktivních témat. Mnohem širší panorama výzkumu v historických vědách nutně vytváří v každém čísle časopisu soubor recenzí, pokud je ovšem dobře redigován. Zatímco články jsou obecně výše hodnoceny, recenzím se takového ocenění (a to i při institucionálním a následně finančním hodnocení autorů) nedostává, jsou podceňovány a marginalizovány, někdy zřejmě i proto, že ne každý absolvent studia historie dokáže napsat pořádnou recenzi. Tato situace ovšem nepředstavuje žádné české specifikum.

Trvalým problémem historických časopisů je skutečnost, kterou bych nazval recenzní paradox. Čím větší je totiž počet vydávaných historických knih, tím menší část z nich se dočká analytického posouzení. Systém hodnocení, který recenzím nepřiznává vůbec žádnou váhu, výrazně snižuje ochotu badatelů – zejména mladších – věnovat se této formálně nevděčné činnosti, která navíc v důsledku kritického pohledu na hodnocené práce leckdy zkomplikuje mezilidské vztahy, ale která je pro zdravý vývoj historiografie naprosto nezbytná. Tento obecně platný problém dopadá také na ČČH. S Jiřím Peškem jsme však byli zajedno, že bez důkladné recenzní rubriky časopis přestává být časopisem a stává se sborníkem. I s vědomím, že postihneme pouze část domácí tvorby a jen malý zlomek té zahraniční, snažili jsme se podchytit práce podstatné z hlediska české historické vědy, zahraničního bohemikálního bádání a alespoň náznakem i některé – pro českého čtenáře zajímavé – práce vznikající v širokém euroamerickém okruhu.

Jiří Pešek po dvě desetiletí vedl recenzní rubriku a věnoval jí obrovské úsilí a spoustu času. Práce začínala u výběru knih vhodných k recenzování; ty byly u českých i zahraničních nakladatelství objednávány formou recenzních výtisků, přičemž vydatně pomáhal zejména technický redaktor Jaroslav Novotný. Potom přicházelo hledání vhodných recenzentů – často se věci ujal až několikátý z oslovených historiků, ale ani potom nebyla úplná jistota, že recenzi nebo alespoň kratší hodnotící zprávu v rozumném termínu dodá. Pak nastupovali vedoucí redaktori, kteří se o některé „ležáky“ podělili a vzali na sebe recenzní břemeno. Jakmile se recenze a zprávy – ať již spontánně docházející, či redakcí objednané – sešly, nastávala teprve vlastní redakční práce.

Pokud byl recenzní text uznán za zásadně publikovatelný (mnohdy to bylo až po delší diskusi šéfredaktorů), pustil se Jiří Pešek do redakčního zpracování. Samozřejmě respektoval recenzentův vědecký názor, ale velmi často nebyl spokojen s povrchní argumentací a zejména se stylistickým zpracováním. Za takových okolností do textu zasahoval v míře, jakou si může redaktor dovolit po stránce věcné (opravováním faktografických chyb, nepřesné terminologie či chatrných citací) i stylistické (odstraňováním pravopisných chyb či anakolutů, reformulací nedostatečně konstruovaných souvětí, členěním nekonečně dlouhých odstavců, krácením opakujících se míst, vypuštěním banální frazeologie atd.). Při takovém postupu vznikalo i několik textových verzí, z nichž

ta první – dostupná jen ve vnitřním redakčním provozu – se někdy hemžila nepublikovatelnými výkřiky a projevy redaktorovy frustrace nad tím, jak někteří recenzenti nectí prostou zásadu – že totiž přehledné a srozumitelné vyjadřování je odrazem jasného myšlení a spolehlivé znalosti posuzované věci. Jelikož redakčně upravené texty byly předkládány k dvojí autorské korektuře, objevovaly se i protesty, že takto to recenzent nemyslel a nechtěl, že odmítá jakékoli krácení původního znění, že redakce nemá na úpravy právo atd., ale nakonec obvykle vznikl takový text, který víceméně uspokojil obě strany.

Přicházelo však i nemálo recenzí velmi dobrých, ba skvělých – tak jako z pera Františka Šmahela, spojujícího dokonalou znalost tématu s nadhledem a mistrnou stylizací. Nad nimi pak srdce Jiřího Peška jásalo a opět vznikaly jeho komentáře, tentokrát nadšené. Kdyby mohl vyjít souhrn Peškových marginálií za ta dlouhá léta, vznikla by zajímavá sonda do práce vědeckého redaktora, do jeho badatelských preferencí i osobních zálib, ale také souhrn názorů na proměny jazykové vybavenosti českých historiků, z nichž někteří podléhají, a naproti tomu jiní (a to i mladí) úspěšně vzdorují simplifikaci jazyka v době klipového vnímání a digitální komunikace. Nic takového samozřejmě nikdy nevyjde na světlo světa, neboť pracovní verze textů opatřených margináliemi byly dávno smazány, a proto ani nehrozí, že by se mohl někdo z dotčených pisatelů dodatečně urazit.

Peškův podíl na vytváření recenzní části ČČH je ovšem mnohem širší. Především proto, že recenze jakožto žánr vědecké literatury skvěle vyhovuje jeho analytickému myšlení a interaktivnímu přístupu k historii a historiografii. Skutečnost, že je to jeho „královská disciplína“, doložila kniha z roku 2004,⁵ shrnující recenze věnované německým a rakouským dějinám a historiografii, nehledě na desítky recenzí věnovaných jeho oblíbeným tématům – dějinám Prahy a měst (*Pražský sborník historický*), pražskému vysokému učení (*Historia Universitatis Carolinae Pragensis*), kulturním dějinám raného novověku (*Umění*) a dalším.

Za těchto okolností bylo samozřejmé, že se stal Jiří Pešek také profilovým autorem recenzí pro ČČH. Soubor sto sedmnácti recenzních textů (za léta 2003–2023 jsem v ČČH podchytil dvaadesát delších recenzí a padesát pět zpráv o literatuře) lze rozdělit do tří skupin:

- (1) Rozsahem nevelkou skupinu tvoří zprávy o literatuře, které vznikaly jaksi mimochodem, na okraji jiné činnosti; Jiří Pešek působil v řadě grémií, která na univerzitní či akademické úrovni posuzovala publikované výsledky badatelské práce, a při procházení některých monografií nabyt dojmu, že je vhodné je zaznamenat v ČČH, aby neunikly pozornosti širšího okruhu historiků. Někdy vznikla potřeba doplnit příliš mezerovitou rub-

5 Jiří PEŠEK, *Německé dějiny optikou recensenta. Literatura o dějinách německy mluvící střední Evropy 19. a 20. století v recenzích Jiřího Peška z let 1990–2002*, Praha 2004.

riku zpráv uzavíraného čísla ČČH texty, které nebyl nikdo jiný připraven posoudit; v takových případech sahal občas i do příbuzných humanitních disciplín (mj. archeologie, sociologie či muzikologie), schopných tématem či metodickým přístupem obohatit i historiky, nebo do středověku, jímž se jinak badatelsky nezabýval. Přesto nejsou tyto texty pouhými abstrakty; Pešek i zde uplatňoval dar kritického čtení, aby vystihl podstatu věci a danou knihu zařadil do souvislostí české historiografie.

- (2) Mnohem hlubší ponor umožňovaly klasické několikastránkové recenze, které se vyznačují vícerozměrným posouzením. Zatímco většina – i dobrých – recenzí zůstává soustředěna na posuzovanou knihu, Jiří Pešek zpravidla nezůstává u rozboru jednoho díla, ale provádí komplexní analýzu ústředního tématu a souvisejících otázek v evropských souvislostech. Jeho záběr dokládá poznámkový aparát, shrnující rozsáhlé rešerše zejména v české, německé a rakouské, ale i západoevropské historiografii (například během pobytu v Českém historickém ústavu v Římě roku 2016 soustavně sledované italské literatury k soudobým dějinám). Pešek nepíše tolik o metodologických a teoretických problémech jako spíše o volbě tématu, zvládnutí pramenů a literatury, o konkrétních metodických přístupech a nedostatcích (občas nabádavě připomíná, co patří už do proseminární výuky, a vyjadřuje politování nad tím, že se z prací některých historiků či historizujících politologů vytrácejí základy historikova řemesla). Recenze nejen z kulturní a politické historie, ale i ze specializovaných podoborů (dějiny výtvarného umění, divadla, literatury, a zvláště vývoje knihy, ale i lékařství a přírodních věd) pak vyznívají ve vystižení možností, jež se nabízejí, a úkolů, které stojí před českou historiografií.
- (3) Peškův kritický duch se však nejvýrazněji projevil v rozsáhlých recenzích či spíše recenzních článcích (nebo i do několika tiskových stran koncentrovaných textů), které napsal o publikacích, jejichž tématům přikládal zvláštní váhu. Pro lepší názornost uvedu tři příklady publikací, věnovaných rozdílným obdobím a tématům bádání.

První je životopis Ferdinanda I. z pera emeritního profesora raně novověkých dějin na vídeňské univerzitě Alfreda Kohlera z roku 2003.⁶ Při jeho rozboru se Jiří Pešek projevil nejen jako výborný znalec 16. století, ale i jako zkušený archivář. Poukazem na dalekosáhlé pramenné možnosti usvědčil rakouského historika z překvapivé povrchnosti výkladu, opírajícího se o citaci pramenů převzatých ze sekundární literatury; ačkoli Kohler psal o česko-rakousko-uherském prostoru, neseznámil se ani s německy vydanou literaturou českých historiků a přebíral poznatky o českých záležitostech převážně jen z německé historiografie, přičemž se dopustil řady zmatečných tvrzení; vytvořil jen omezený pohled na vladaře rakouských zemí a římsko-německé říše,

6 Alfred KOHLER, *Ferdinand I. 1503–1564*, München 2003; recenze J. Peška: ČČH 102, 2004, s. 844–853.

navíc ve znamení pochybené koncepce, spojené s nepochopením významu českého království a kurfiřtství i sídelní Prahy ve vládním systému počínající habsburské monarchie. Recenzent vzápětí naznačil vlastní pojetí moderního životopisu českého, uherského a římského krále. Ukázal, že jej nelze postavit pouze na politice nazírané z Vídně, ale je nutno vystihnout model souběžného vládnutí v rozdílných částech středoevropského soustátí, osvětlit dvorský okruh, vztahy uvnitř rodiny, osobní život a kulturní zájmy Ferdinanda I., aby mohla vzniknout skutečně moderní biografie tohoto významného panovníka.

Druhým příkladem je kniha mladé berlínské historičky Ines Koeltzsch o česko-židovsko-německých vztazích v meziválečné Praze z roku 2013.⁷ Ambiciózní snahu pojmut tematiku zcela nově na základě koncepce „integrováných městských dějin“ Jiří Pešek odhalil jako metodicky neukázněnou práci, založenou sice na množství rozmanitých pramenů, které však nebyly podrobeny vnitřní kritice a byly využity jen jako ilustrace textu napsaného „à la thèse“. Opět se projevila Peškova výborná znalost archivních pramenů a literatury, jinak by nemohl usvědčit autorku z nepravdivých údajů o neexistenci nebo absolutní nedostupnosti klíčových archivních fondů a ze zakrývání vlastních neznalostí tvrzením o neexistenci bohaté literatury na dané téma. I zde uvedl recenzent pozitivní východisko: téma je zvládnutelné, avšak za předpokladu soustavného výzkumu, ujasněné koncepce a mezinárodního srovnání.

Do třetice připomínám komentovanou edici souboru sto šedesáti dokumentů, veřejných projevů, publicistických a literárních textů o názorech Němců na Čechy z období od roku 1848 do počátku 21. století, kterou připravila českoněmecká historička bohemistického zaměření Eva Hahnová (2014).⁸ Jiří Pešek zhodnotil dílo věnované kritice německých protičeských stereotypů příznivě, ale zároveň je obohatil vlastními poznatky: upozornil na obtíže při překládání dobových propagandistických textů do češtiny, na komplikovanou mnohovýznamovost nacionálně vyhrocených termínů a na složitost jejich užívání v různých historických situacích a v rozdílných sociálně politických prostředích. Ačkoli Eva Hahnová patří mezi nejlepší znalce sudetoněmecké problematiky, Jiří Pešek měl i zde co říci k dosud živé podstatě věci – ke kontinuitě názorů a témat mezi nacismem a poválečným vyhnaneckým hnutím; doplnil totiž výklad odkazem na nacistickou minulost drtivé většiny zakládajících členů presidia Svazu vyhnanců z roku 1958. Také v tomto ohledu projevil zcela mimořádný rozhled po pramenech k moderním a soudobým dějinám.

Ve zmíněných i v mnoha dalších recenzích Jiřího Peška se projevil jejich základní smysl: při vědecké kritice nejde jen o odhalování plevele v narych-

7 Ines KOELTZSCH, *Geteilte Kulturen. Eine Geschichte der tschechisch-jüdisch-deutschen Beziehungen in Prag (1918–1938)*, München 2012, recenze J. Peška: ČČH 111, 2013, s. 178–190.

8 Eva HAHNOVÁ, *Od Palackého k Benešovi. Německé texty o Češích, Němcích a českých zemích*, Praha 2014; recenze J. Peška: ČČH 114, 2016, s. 502–505.

lo či s tendenčním záměrem vznikající literatuře, ale vždy také o pozitivní nadhled s perspektivou znaleckého kladení a zodpovídání klíčových otázek.

Recenze Jiřího Peška, které jsou pojaty jako živý dialog mezi recenzentem, autorem posuzované knihy a hlavně historickou obcí, v sobě nesou specifické etické poselství, jež má několik rovin. Na heuristické úrovni je to apel na solidnost: nesmíme se podvolit tlaku na rychlé povrchní spisování, ale musíme věci řádně poznat na základě pramenů a se znalostí nezbytného okruhu literatury, ovšem kriticky posouzené. Zásadní je rovina interpretační: jsme povinni poznat „své“ i „cizí“ dějiny, a to v širokých srovnávacích souvislostech, abychom byli schopni o nich reálně a spravedlivě usuzovat; a zároveň musíme zkoumat dějiny z hlediska všech zúčastněných stran. A konečně je tu problém volby, podmíněné i osobní vědeckou dráhou autora: jsou témata krásná a přitažlivá (jako kulturní dějiny doby humanismu), ale přednost mají témata nezbytná (poznání kořenů naší současnosti a zdroje katastrof, jimiž prošly předchozí generace, ale které nám znovu hrozí); k nim je třeba přistupovat s nekompromisní kritičností: odhalovat zločiny spáchané v minulosti kteroukoli stranou a podat o nich pravdivé svědectví, založené na co možná nepodjatém posouzení všech informačních zdrojů.

Dialogický charakter Peškova autorství v ČČH se neprojevoval pouze v jeho recenzích a recenzních článcích, ale také ve studiích, téměř důsledně věnovaných problémům historiografie. Zkoumal v nich proměny německé historiografie po druhé světové válce,⁹ včetně nazírání na spáchané válečné zločiny¹⁰ a reflexe nacistické minulosti,¹¹ způsob hodnocení české historiografie¹² a její recepcce v německém prostředí,¹³ pojetí moderních dějin československých a evropských,¹⁴ dějiny měst (v tomto případě s akcentem nejen na českou,¹⁵ ale i na polskou tematiku),¹⁶ historiografické zpracování středověkého vývoje

9 Jiří PEŠEK, *(Západo)německé dějepiscetví poválečné doby mezi tradicí státní politické historiografie a „modernitou“ sociálních dějin*, ČČH 104, 2006, s. 558–592; Jiří PEŠEK – Nina LOHMANN, *Stav německého dějepiscetví poválečné doby očima západní Evropy*, ČČH 109, 2011, s. 807–820.

10 Jiří PEŠEK, *Válečné zločiny německé wehrmacht v německé badatelské diskusi posledního desetiletí*, ČČH 107, 2009, s. 599–615.

11 Jiří PEŠEK, *Sebereflexe a sebestylisace konservativního německého vzdělance druhé poloviny 20. století. Nad knihou Joachima Festa „Ja ne! Bolestné zraní v době nacismu“*, ČČH 108, 2010, s. 258–277; TÝŽ, *Vržené i vlastní stíny členství v NSDAP*, ČČH 109, 2011, s. 116–125.

12 Jiří PEŠEK, *Česká historiografie na počátku 21. století – cesty jejího hodnocení*, ČČH 105, 2007, s. 89–100.

13 Jiří PEŠEK, *Německá recepcce české produkce k moderním a soudobým dějinám*, ČČH 110, 2012, s. 558–574.

14 Jiří PEŠEK, *Vznik, charakter a konec první Československé republiky (Několik úvah k aktuálním diskusím)*, ČČH 116, 2018, s. 659–692; TÝŽ, *Zamyšlení nad Jarauschovými „modernizačními“ dějinami Evropy 20. století*, ČČH 117, 2019, s. 139–159.

15 Jiří PEŠEK, *Knihy novoměstánů a obyvatel Nového Města pražského 16. a 17. století v moderní edici. Zamyšlení nad prameny a dalšími možnostmi jejich dějepisného využití*, ČČH 115, 2017, s. 490–507.

16 Jiří PEŠEK, *Varšava, Vídeň a další středoevropská města za první světové války ve světle nové literatury*, ČČH 115, 2017, s. 1098–1120; TÝŽ, *Varšavští „sanační“ primátoři doby meziválečné a časů okupace. Téma historické i historiografické*, ČČH 118, 2020, s. 128–158.

pražského vysokého učení,¹⁷ ale i evropských univerzit.¹⁸ K centrálním tématům historiografie přistoupil rovněž ve studiích o dějinném narativu¹⁹ a o postavení humanitních věd v proměnách moderní vzdělanosti.²⁰ Tyto studie, ale i nekrology velkých badatelů,²¹ jsou vlastně v pravém slova smyslu rozpravami nad historiografií, rozpravami kritickými, namnoze spojenými s polemikou, která se však drží merita věci a nesklouzává do osobní roviny.

Z tohoto hlediska tvoří články s recenzemi jeden celek a dotvářejí pojetí časopisu, v němž má prominentní místo budování panoramatického obrazu nosných témat minulosti, jejich vědecké tematizace a (relativního) historiografického zvládnání. Aktuální problémy oboru se tu vzájemně prolínají a doplňují s otázkami, jež přináší současnost a u nichž je radno pochopit hlubší historické kořeny.

V roce 2017 zveřejnil Jiří Pešek analytický článek o nejnovějším vývoji *Českého časopisu historického*, v němž se zamýšlel zejména nad souhrnně informačním významem ústředního oborového periodika a nad pojetím, tematickým a teritoriálním zaměřením recenzí v něm zveřejňovaných.²² Konstatoval, že v průběhu sledovaných let 2003–2015 postupně slábl zájem recenzentů o medievistiku a dlouhé 19. století, naproti tomu se udržovala stabilně vysoká pozornost k ranému novověku a rostla ve vztahu ke krátkému 20. století. Pokud jde o teritoriální záběr, pak výrazně narůstala váha bohemikální tematiky, zatímco hodnocení prací o dějinách ostatní Evropy a Ameriky sláblo. Vyvodil odtud záměr o „rostoucí uzavřenosti obzoru české historiografie“.²³ Vývoj recenzní činnosti v následujících ročnících ČČH, kdy počet recenzí zahraniční literatury s tematikou obecných dějin znovu stoupal, naopak naznačil, že tu nejde o jednosměrný nepříznivý vývoj, ale zda na přelomu druhého a třetího desetiletí nového tisíciletí došlo k žádoucímu otvírání obzoru, ukáže teprve delší odstup. Jakou roli však v tomto procesu, odrážejícím se na stránkách ČČH, sehrával samotný Jiří Pešek? Na tuto otázku může – přes všechny výhrady k omezené vypovídací hodnotě malých datových souborů – alespoň částečně odpovědět statistický přehled jeho recenzních textů z let 2003–2023.²⁴

17 Jiří PEŠEK, *Historiografie prvního století dějin pražské university v evropské perspektivě Františka Šmahela*, ČČH 106, 2008, s. 375–383.

18 Jiří PEŠEK, *Jak psát dějiny moderních universit? Polemika nad IV. dílem Dějin universit v Evropě*, ČČH 112, 2014, s. 7–39.

19 Jiří PEŠEK, *Narativ jako nevyhnutelný fenomén lidské společnosti*, ČČH 116, 2018, s. 158–170.

20 Jiří PEŠEK, *Humanitní vědy a vzdělanci v 19. a 20. století*, ČČH 120, 2023, s. 17–31.

21 Na prvním místě nekrolog v podobě mohutné studie o Peškově předchůdci v oblasti německých a rakouských studií: Jiří PEŠEK, *Jan Křen. Sedm desetiletí na cestách soudobých dějin*, ČČH 119, 2021, s. 271–327.

22 Jiří PEŠEK, *Český časopis historický s Jaroslavem Pánkem*, ČČH 115, 2017, s. 7–24.

23 Tamtéž, s. 17–20; citace s. 20.

24 V obou tabulkách jsem se snažil co nejlépe přiblížit, a to i volbou chronologického mezníku v roce 2012, Peškovým tabulkám z roku 2017 (tamtéž, s. 18–19), aby byly získané údaje srovnatelné. Na

Tabulka 1: Rozložení Peškova recenzního zájmu o dějinná období v letech 2003–2011 a 2012–2023

Období	Recenze 2003-2011	Recenze 2012-2023	Recenze 2003-2023	Zprávy 2003-2011	Zprávy 2012-2023	Zprávy 2003-2023	Recenzní texty 2003-2023	Souhrn - podíl
Středověk	0	4	4 6,4 %	1	8	9 16,4 %	13	11,1 %
1500-1800	10	4	14 22,6 %	0	8	8 14,5 %	22	18,8 %
1801-1918	3	3	6 9,7 %	3	5	8 14,5 %	14	12,0 %
1919-1945 (květen)	7	7	14 22,6 %	3	5	8 14,5 %	22	18,8 %
1945 (květen) -2023	5	3	8 12,9 %	1	10	11 20,1 %	19	16,2 %
Přesah uvedených period	6	10	16 25,8 %	2	9	11 20,0 %	27	23,1 %
Celkem	31	31	62 100 %	10	45	55 100 %	117	100 %

Tabulka 2: Rozložení Peškova recenzního zájmu o teritoria a etnik v letech 2003–2011 a 2012–2023

Teritorium / Etnikum	Recenze 2003–2011	Recenze 2012–2023	Recenze 2003–2023	Zprávy 2003–2011	Zprávy 2012–2023	Zprávy 2003–2023	Recenzní texty 2003–2023	Souhrn - podíl
České země	12	12	24 38,7 %	3	18	21 38,2 %	45	38,5 %
Češi a Němci	3	5	8 12,9 %	2	6	8 14,5 %	16	13,7 %
Židé	3	3	6 9,7 %	1	3	4 7,3 %	10	8,5 %
Rakousko a habsburská monarchie	2	2	4 6,5 %	0	2	2 3,6 %	6	5,1 %
Německo	4	1	5 8,1 %	2	0	2 3,6 %	7	6,0 %
Střední Evropa	1	2	3 4,8 %	0	3	3 5,5 %	6	5,1 %
Východní Evropa	2	2	4 6,5 %	2	0	2 3,6 %	6	5,1 %
Balkán	0	0	0 -	0	3	3 5,5 %	3	2,6 %
Evropa (celá)	1	4	5 8,0 %	0	2	2 3,6 %	7	6,0 %
Latinská Amerika	0	0	0 -	0	4	4 7,3 %	4	3,4 %
Nelocalizovatelné	1	2	3 4,8 %	1	3	4 7,3 %	7	6,0 %
Cellkem	29	33	62 100 %	11	44	55 100 %	117	100 %

Pro Peškovu recenzní činnost je příznačná trvalá oscilace mezi tematikou raného novověku, z jejíž interpretace vyrostl první pilíř jeho vědeckého věhlasu, a soudobými dějinami, které se staly hlavním předmětem jeho vědecko-pedagogického působení na Univerzitě Karlově a jejichž výzkum mu přinesl největší mezinárodní uznání. Studiu a kritickému posouzení domácí a zahraniční literatury k oběma těmto periodám věnuje Jiří Pešek obrovské úsilí, což by bylo ještě daleko zřetelnější, kdyby bylo vedle ČČH postaveno také velké množství recenzí, souběžně publikovaných v dalších časopisech (*Acta Comeniana*, *Bulletin Umělecko-historické společnosti*, *Folia Historica Bohemica*, *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, *Historie – otázky – problémy*, *Judaica Bohemiae*, *Lidé města*, *Minulostí Západočeského kraje*, *Pražský sborník historický*, *Soudobé dějiny*, *Studia Comeniana et historica*, *Umění*; v zahraničí pak *Bohemia*, *Comenius* a *Kosmas*).

Více než stovka recenzních textů v ČČH ukazuje, jak se záběr Jiřího Peška vyvíjel. Počet recenzí zůstával setrvalý, zatímco množství zpráv (zejména v letech 2013–2021) narostlo oproti počátku století zhruba čtyřnásobně. Dílčí pokles zájmu o podrobné recenzování knih s raně novověkou tematikou byl v letech 2012–2023 kompenzován značným počtem zpráv. Recenzentův chronologický záběr se postupně rozšiřoval a zaplnil mezeru mezi oběma jeho dominantami (tj. 16./17. a 20. stoletím); dlouhé 19. století ho zaujalo především jako doba společenských, kulturních a vzdělanostních proměn, jež vytvářely předpoklady vývoje v naší současnosti. Počínaje rokem 2014 obrátil soustavnou pozornost rovněž ke středověku a komentoval vrcholné výkony české mediévistiky (především práce Františka Šmahela, Zdeňka Smetánky a Petra Sommera) jakožto kulturní a intelektuální výtvoř. Souhrnně lze říci, že recenzní texty Jiřího Peška v ČČH se dotkly centrálních problémů českých a středoevropských dějin ve více než tisíciletém rozpětí od raného středověku do současnosti. V nynější české historiografii, která je – zčásti i v důsledku chybné grantové politiky – postižena atomizací a podceňováním významu recenzní činnosti, je to jev velmi vzácný.

V popředí Peškova zájmu ležel geografický horizont české historiografie – její otevřenost světu. Sám věnoval zhruba polovinu recenzí a zpráv českým zemím, započteme-li česko-německé a česko-rakouské vztahy, a ještě o něco víc, připojíme-li také mnohotvárné česko-židovské vztahy. Ovšem soustředění značné části Peškova výzkumu na německojazyčný prostor, na systematické hodnocení literatury a pramenných edicí k této tematice, posouvalo podstatnou část recenzovaných prací do prostoru středoevropských nebo i obecných dějin. Zvláštní pozornost věnoval židovské komunitě, a to nejen v souvislosti s antisemitismem a obludnými zločiny nacismu, ale také se zřetelem k nezastupitelnému místu židovského obyvatelstva ve střední

druhé straně jsem respektoval tematické zaměření recenzního záběru Jiřího Peška a tomu jsem přizpůsobil členění jeho recenzí a zpráv o literatuře z hlediska teritoriálního a etnického.

Evropě a k jeho vynikajícím intelektuálním výkonům. Polsko a silná polská historiografie mu poskytly nezbytný doplněk pro ucelený pohled na středoevropský prostor. Drobné exkursy do jiných makroregionů (Balkán, Latinská Amerika), k nimž přistoupil v letech 2016–2020, spíše jen nabízely příležitost k doplnění geografického spektra ČČH.

Předmětem systematického studia a několika stěžejních recenzí se naproti tomu stala literatura k dějinám východní Evropy. Jiří Pešek nikdy neskrýval své výhrady k české historické rusistice a k opomíjení západního výzkumu novodobých ruských dějin. Zvláštní důraz kladl na německé práce o dějinách Ruska a exemplárně o národnostní problematice a přístupu k etnickým menšinám v ruském impériu. Nešlo jen o projev jeho smyslu pro komplexní srovnávací výklad středoevropské historie. Byla to také užitečná průprava k interpretaci nejsoučasnejších dějin.

Počínaje únorem 2022 se stala předmětem Peškova soustředěného zájmu Ukrajina jako středobod nejen probíhající ruské agrese, ale i globálního soupeření velmocí a dosud největší krize světa po studené válce. Jeho výuka na Fakultě humanitních studií UK, rozprava bezprostředně reagující na katastrofální Putinův vpád do sousedního státu²⁵ a zvláště bezmála každodenní internetové komentáře podaly svědectví o tom, jak se Jiří Pešek posouval do prostředí geopolitiky a hledal souvislosti mezi válkou, ekonomikou, politickými ideologiemi, mocenskými systémy zúčastněných států a mezinárodně politickými vztahy, kladl si otázky o příčinách poklesu relativní váhy Evropy a euroamerického pojetí demokracie ve světě. Z tohoto myšlenkového klimatu vyrůstaly jeho nejnovější recenze, mj. i rozbor českých dějin Ukrajiny.²⁶

Nebylo to poprvé, kdy jsme se naprosto shodli v názoru, že historikova práce nemá pouze vnitrooborový kumulativní charakter, ale je také dialogem se společností, v jejímž prostředí vzniká. Na samém počátku 21. století jsme společně vystoupili s manifestem proti politické manipulaci s dějinami²⁷ a toto stanovisko jsme uplatňovali rovněž v ČČH. Kromě jiného i tím, že jsme poskytli prostor ke zveřejnění stanoviska k probíhajícím polským sporům o dějiny a jejich využívání v politice; bylo zásluhou Jiřího Peška, že k této tematice získal důležitý text Piotra M. Majewského.²⁸

25 Jiří PEŠEK – Nina LOHMANN, *Ukrajina. Co ukázaly první čtyři týdny Putinovy třídní války*, Lidé města 24, 2022, č. 1. s. 3–28.

26 Jiří PEŠEK, recenze knihy Jan RYCHLÍK – Bohdan ZILYNSKYJ – Paul Robert MAGOCSI, *Dějiny Ukrajiny*, ČČH 121, 2023, s. 535–547.

27 Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK, *Historikové proti znásilňování dějin (Stanovisko Sdružení historiků České republiky)*, in: *Historikové proti znásilňování dějin*, příloha ke Zpravodaji Historického klubu 12, 2001/2, Praha 2002, s. 3–7; TÍŽ, *Historians against the Abuse of History (A Declaration of the Czech Republic Historians' Association)*, *Historia Europae Centralis* 1, 2001, s. 93–98; tento text vyšel v mnoha českých reedicích a zahraničních překladech.

28 Piotr M. MAJEWSKI, *Polské spory o dějiny 20. století*, ČČH 120, 2022, s. 157–175.

Nejdůrazněji se však sepětí historiografie a současného dění odrazilo v bezprostřední reakci na ruský útok proti Ukrajině 24. února 2022. Tehdy se znovu osvědčila schopnost Jiřího Peška promítnout znalosti soudobých i starších dějin do koncentrovaného, přehledně argumentovaného stanoviska, a zároveň jeho připravenost k účinné kooperaci. Využili jsme při tom osvědčeného postupu – po zevrubném prodiskutování tématu vždy jeden z nás napsal základní teze, druhý připravil text, který jsme v internetové komunikaci doplňovali a upravovali až do konečné podoby. Tentokrát byla převaha práce jednoznačně na Peškově straně: se zřetelem k mým tezím napsal základní text, který jsem částečně doplnil; s odkazem na civilizačně historické úvahy egyptologa Miroslava Bárty jsme vybrali název a jím jsme zastřešili naše společné stanovisko.²⁹ Především Peškovou zásluhou jsme získali podklady pro ucelený blok textů k válečné krizi – ukázkou z díla Tomáše Pešiny z Čechorodu, který roku 1663 naléhavě varoval před vpádem agresivního (tehdy osmanského) impéria do Evropy a vyzýval Evropany ke společné obraně; dva protesty ruských vědců proti Putinově válce; a konečně polemický článek Martina Schulze Wessela, odmítající ploché německé a západoevropské stereotypy v pohledu na Rusko a Ukrajinu.³⁰

Protest proti zločinné agresi, proti upírání práva ukrajinského národa na samostatnost, dokonce na vlastní jazyk a na svěbytné pojetí dějin, odpor proti absurdní manipulaci s dějinami, se staly – kromě jiného – předebrou k zintenzívnění spolupráce s ukrajinskými historiky. I když měli do ČČH dveře otevřené už dříve,³¹ nyní byl symbolicky vydán jeden z jejich článků v ukrajinštině³² a stránky časopisu jim byly nabídnuty, aby na nich publikovali (vesměš v angličtině) vybrané vědecké studie. Redigování textů, vznikajících na Ukrajině uprostřed válečného běsnění, nebylo jednoduché, ale právě tato příležitost publikovat v zahraničí, navíc v Evropské unii, znamenala pro ukrajinské autory určité povzbuzení.³³

Pro Jiřího Peška splývala takto zaměřená redakční činnost s novým směrem bádání a výuky soudobých dějin na Fakultě humanitních studií UK, jímž se staly ukrajinské dějiny a jejich evropské souvislosti. Zvolil při tom neobvyklou formu heuristiky v podobě živé kroniky, v níž shromažďuje a prostřednictvím internetu šíří do okruhu svých kolegů a přátel nejnovější informace o zmíněné tematice. Bezpochyby zachycuje mnohé, co ve zbledlé

29 Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK, „To bude jeden z dalších velkých příběhů.“ *Ukrajina v roce 2022*, ČČH 120, 2022, s. 7–14.

30 ČČH 120, 2022, s. 15–36.

31 Oleh IVANYUK, *Česko na počátku 20. století v pohledu kyjevských novin „Rada“*, ČČH 119, 2021, s. 812–825.

32 Olena HUMENJUK – Oksana SALATA – Vitalij TEIVAK, *Ukrajins'ka himnazija v Českoslovačtině. Orhanizacijna struktura ta osvittij proces*, ČČH 120, 2022, s. 105–123.

33 O tom svědčí korespondence s ukrajinskými historiky, uložená v registratuře redakce ČČH v Historickém ústavu AV ČR.

záplavě zpráv unikne i pozorným badatelům, ale především vše doprovází téměř každodenními komentáři, které kladou znepokojující otázky a hledají vysvětlení především reakce západních mocností na někdy podporovaný, jindy až příliš osamocený zápas Ukrajinců o přežití a zastavení ruského imperiálního tlaku na Západ. Už první studie publikovaná na základě tohoto průběžného výzkumu ukázala,³⁴ že tu vzniká základ pro ucelenou českou interpretaci stěžejního konfliktu naší doby. Je dobrý důvod očekávat, že se do ní promítne rozpětí recenzovaných témat, hloubka kritického ponoru i literární ztvárnění, které Jiří Pešek po desetiletí vkládal do *Českého časopisu historického* a jímž tento časopis výrazně poznamenal a v prvních desetiletích 21. století zásadně ovlivnil jeho podobu.

Na prahu své sedmdesátky vykroužil Jiří Pešek pozoruhodný oblouk, který vede od dějin rodného města a univerzity, s níž je celoživotně spjat, přes historii městské kultury a vzdělanosti, přes intelektuální a umělecký život rudolfínské dvora k teritoriálním studiím německojazyčného prostoru a novodobým dějinám střeoevropského makroregionu, k obecným problémům soudobých dějin a posléze k úvahám o Evropě v překotně se měnícím světě na počátku 21. století. Prolínání tematických okruhů a oscilaci mezi raným novověkem a soudobými dějinami – zejména v posledních dvaceti letech – věrně odráží jeho autorský a redakční podíl na tisících stran *Českého časopisu historického*. Tento oblouk není uzavřen: Jiří Pešek má před sebou otevřený horizont a naději, že svůj mimořádný znalostní, interpretační a literární potenciál vloží do dalších velkých děl trvalé hodnoty.

34 Jiří PEŠEK – Nina LOHMANN, *Ukrajina. Co ukázaly první čtyři týdny Putinovy třídní války*, Lidé města 24, 2022, č. 1. s. 3–28.

**DĚJINY KULTURY A VZDĚLANOSTI
V POZDNÍM STŘEDOVĚKU
A RANÉM NOVOVĚKU**

ZKÁZA PRAŽSKÉ UNIVERZITY¹

MARTIN NODL

Ve druhé polovině šedesátých let 15. století začal pražský mistr Pavel Žídek, snad na popud samotného krále Jiřího z Poděbrad, sepisovat královské zrcadlo. Jeho cílem bylo pobídnout krále k tomu, aby povznesl zanedbané, z piedestalu na okraj středověkého světa sražené České království. Mezi návrhy, které Žídek panovníkovi předkládal, byla i pobídka ke zlepšení stavu pražské univerzity. Každé město, a tedy i Praha, je blahoslavené, když je v něm prostřeno stůl moudrosti. Pokud univerzita kvete, pak na ni otcové a matky posílají své děti, a tím do země i do jeho hlavy přicházejí tolik potřebné peníze. Pokud dojde k povznesení univerzity, nastane mír, ubude kacířů a zbohatnou řemesla potravinářská i textilní. Do Prahy je ale třeba povolát i cizince, i když jen v rozumné míře: jednoho profesora teologie z Vídně, jednoho z Lipska a dalšího z Paříže.² Jinak ale mají být v kolejích mistry výhradně Češi, čímž Žídek nepochybně myslel i sám na sebe. Zároveň je ale nutno, aby král navrátil univerzitu „plnou svobodu“. Tím mistr nepochybně myslel zrušení povinnosti přísahat při imatrikulaci a při jiných příležitostech na kompaktáta,³ což bylo pro pravověrné katolíky po papežském zrušení úmluv s basilejským koncilem nepřijatelné.

Mistr Žídek ve své vizi budoucnosti, jež má být skvostnější než přítomnost, nemluví o úplném rozvratu vysokého učení v Praze. Přesto však z jeho líčení plyne, že se nachází v žalostném stavu. Kdy se do něho dostala, je nasnadě. Žídek nás nenechává na pochybách. Úpadek přitom viděl v konání krále Václava IV., jenž bral úplatky od Husových odpůrců i stoupenců: „O, dobrá to hus, nese mi zlatá vejce“.⁴ Václav ale ve skutečnosti univerzitu zanedbával, až ji nakonec zkazil, neboť ignoroval její práva. Z tohoto důvodu pryč z Prahy

1 Tato studie je výsledkem projektu Grantové agentury České republiky „Pohané a křesťané. Christianizace v Českém a Polském království ve středověku“ (GA ČR 22-18972K), řešeného na Filozofickém ústavu AV ČR v Praze.

2 M. Pavla *Židka Spravovna*, Zdeněk V. TOBOLKA (ed.), Praha 1908, s. 11.

3 Srov. František ŠMAHEL, *Počátky humanismu na pražské univerzitě v době poděbradské*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (dále AUC–HUCP) 1, 1960, s. 55–90. Nejnověji Blanka ZILYNSKÁ, *Die Beendigung der Konfessionalisierung der Prager Universität an der Wende von den 1450er zu den 1460er Jahren am Beispiel des Schicksals aktiver katholischer Magister*, AUC–HUCP 60, 2020, s. 65–76.

4 M. Pavla *Židka Spravovna*, s. 179.

odešlo šestnáct tisíc studentů a mistrů z mnoha národů.⁵ Tím Praha upadla, stejně jako její univerzita.

Katolík Pavel Žídek nebyl už ve svém hodnocení osamocený. Obdobně názírali na pražskou alma mater v polipanské době i jiní čeští katolíci, kteří toužili po návratu k předrevolučním poměrům. Dvojnásobný univerzitní rektor Jan Papoušek na konci třicátých let 15. století soudil, že nejvelebnější pražské učení bylo zkaženo tím, že z něho odešli doktoři teologie, právníci, lékaři i mistři svobodných umění. Zkáza univerzity měla vliv na to, že se radikálně snížil počet adeptů duchovní dráhy, kteří se neměli kde vzdělávat. Spolu s tím upadla i dřívější prestiž kněžského povolání, takže děti nikdo nevedl k učení, a když už někdo začal studovat, nevytrval u toho. Na daný stav měla podle Papouška vliv i skutečnost, že bylo zničeno mnoho knih, které byly buď spáleny, roztrhány, nebo vyvezeny za hranice království. Obdobně polipanskou dobu hodnotil i mistr Prokop z Plzně, utrakvista, který dlouhodobě hledal kompromis s katolickou církví a byl svolný k všemožným ústupkům. I podle Prokopa téměř úplně vymizeli moudří mistři a studenti, zanikly školy, mnohdy i proto, že se nedostávalo k učení potřebných knih.⁶

Pavel Žídek spatřoval příčinu úpadku pražské univerzity v důsledcích Dekretu kutnohorského.⁷ V tomto ohledu se zcela shodoval s mistry, kteří po vydání královského mandátu odcházeli na zahraniční univerzity. Záhy po událostech roku 1409 vznikla na nově založené univerzitě v Lipsku báseň *Praga mater artium*. Podle jejího autora byla Praha původně živnou matkou, na niž přicházeli žáci z celého světa: „Praga mater artium, / praegnans exultavit, / quando plebem parcium / bis duarum pavit.“⁸ Výsadou vysokého učení byly ctnost a šlechetnost. Když se ale ve městě rozšířilo kacírství, jež vyústilo v udělení tří hlasů na univerzitě českému národu, pražská univerzita ztratila svůj dřívější lesk a na místo něho jí hrozí věčný zmar a zánik: „Ergo generatio / studii Lipczensis / fuit et plantatio / ruinae Pragensis. / Unde nova natio / prodiit Misnensis. / Praegae condemnatio / fiet in expensis.“ V roce 1421 jiný bývalý pražský student či mistr, možná rovněž působící na lipské univerzitě, napsal rozsáhlé *Poslání městu Praze*,⁹ v němž již nemluví pouze o nebezpečí

5 K tomu srov. Sabine SCHUMANN, *Die „nationes“ an den Universitäten Prag, Leipzig und Wien. Ein Beitrag zur älteren Universitätsgeschichte*, Berlin 1975, s. 202–204; František ŠMAHEL, *The Kuttenger Decree and the Withdrawal of the German Students from Prague in 1409. A Discussion*, in: TÝŽ, *Die Prager Universität im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze*, Leiden – Boston 2007, s. 159–171. Přílohy se nacházejí v původním vydání studie AUC–HUCP 4, 1980, s. 153–164.

6 Jaroslav PROKEŠ, *M. Prokop z Plzně. Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*, Praha 1927, s. 106.

7 M. Pavla Židka *Spravovna*, s. 179.

8 Arnošt Vilém KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé. I. Husitství v literatuře v prvních dvou století svých*, Praha 1917, s. 1.

9 *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen II.* (= *Fontes rerum austriacarum, Scriptores 6*), Carl Adolf Constantin HÖFLER (ed.), Wien 1865, s. 311–319.

zániku a zmaru, ale přímo je konstatuje. Jako většina vyznavačů zlatého věku srovnával trpkou současnost se zářivou minulostí. Praha jako město byla zkažena celá. Velmi výrazně se tato zkáza dotkla i pražského vysokého učení. Dříve prý byla Praha pro moudré a učené muže „městem písemnictví“ (*urbs litterarum*), neboť v ní působila „velebná a v celém světě vážená univerzita“. Přicházeli na ni lidé ze všech krajů světa. I díky tomu univerzita dodávala samotné Praze moudré vzdělané muže. Členové univerzity se stávali biskupy, opaty, probošty, kanovníky, děkany. Univerzita byla dříve podporována panovnickými nařízeními. Město, v němž vysoké učení působilo, ji ale nechránilo a nepodporovalo. Praha pohrdla tím, že jí univerzita přinášela ohromné zisky: studenti byli ubytováni v měšťanských domech, díky čemuž měšťané bohatli. Praze i jejím obyvatelům zůstávaly tisíce zlatých. Pražští řemeslníci bohatli díky prodeji potravin a jiného zboží studentům a mistrům. Praha je vinna tím, že dopustila, aby univerzitu ovládli ti mistři, kteří ji vedli do propasti: nejdříve ustoupili od poslušnosti papeží a prelátům, poté králi, nabádali k boření klášterů a kostelů, zabíjení a upalování kněží i mnichů, provdávání jeptišek, k ničení monstancí a bohoslužebných rouch.¹⁰

V obdobně černých barvách viděl stav univerzity i její bývalý mistr Ondřej z Brodu, jenž kdysi patří k reformnímu proudu, který usiloval o změnu počtu hlasů na vysokém učení.¹¹ Podle Ondřeje došlo k rozvrácení univerzity. Místo čtyř národů, jež žily ve svornosti, povstaly na univerzitě čtyři národy nové: jeden vystupující proti papeži a prelátům, druhý národ pokrytců, třetí skládající se z domýšlivých a pyšných mistrů, kteří pohrdají všemi ostatními doktory a ctí pouze Viklefa, a čtvrtý národ tyranů, útočící nejen na kláštery či kostely, ale i na světce a dokonce na samotného Boha.¹² Slovnatá univerzita se tak stala univerzitou „dábelkou“, neboť Viklefovo učení, odsouzené mnoha doktory i mistry, vyhlásila za články víry. Tím univerzita nakazila vzdělané i nevzdělané lidi, pány, šlechtice, měšťany, rytíře a zemany, kteří následkem toho útočili na klérus a ničili, bořili i pálili kostely, jednajíce hůř než pohané. Spolu s mnichy i kleriky tito zuřiví kacíři vrhali do plamenů k hořícím sochám i věrné univerzitní mistry, kteří jim odporovali. Pozoruhodné je, že za ty, kdo přivedli pražskou univerzitu ke zkáze, Ondřej z Brodu neoznačil Jana Husa či Jeronýma Pražského. Snad mu v tom bránila skutečnost, že původně stál po jejich boku a že i on usiloval o změnu hlasů ve prospěch *nacio bohemorum*.

Obavy ze zničení kdysi tak zářné a slavné pražské univerzity se ale neobjevují až po vypuknutí husitské revoluce. Poprvé se s nimi setkáváme v postojích a vystoupeních třech univerzitních národů, jejichž členové se snažili

10 *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen II.*, s. 314–315.

11 Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010, s. 241–243, 252–256.

12 *Traktát mistra Ondřeje z Brodu O původu husitů. Visiones Ioannis, archiepiscopi Pragensis, et earundem explicaciones (alias Tractatus de origine Hussitarum)*, Jaroslav KADLEC (ed.), Tábor 1980, s. 15

zabránit uvedení Dekretu kutnohorského v život. Už supplika tří „německých národů“ z 6. února, nabádající Václava IV., aby od svého mandátu ustoupil, argumentuje tím, že pokud tak král neučiní, dojde ke zničení univerzity: „infallibiliter sequeretur universitatis destructio“.¹³ Obdobně vyznívá i formule kolektivní přísahy, kterou uzavřeli členové saského, bavorského a polského národa, v níž se pod mnoha těžkými pokutami zavázali, že nepřistoupí na znění dekretu: „quae feci universitati et tendit in destructionem universitatis et confusionem regni et regis“.¹⁴

Pokus mistrů tří národů odvrátit krále od platnosti Dekretu kutnohorského prostřednictvím pasivní rezistence¹⁵ skončil nezdarem. Následný odchod mistrů a studentů tří univerzitních národů a ovládnutí alma mater přesvědčenými viklefyisty znamenal zlom ve vnímání příčin její zkázy. Významnou roli v tom sehrál kostnický koncil, resp. procesy vedené na koncilu proti Janu Husovi a Jeronýmu Pražskému. V žalobních člancích, v nichž byli oba pražští mistři viněni z viklefské hereze, z pohrdání církevními autoritami a z hlásání bludného náboženského učení, se opakovaně objevují obvinění, že to byli právě oni, kdo způsobil rozvrat univerzity. Vůbec poprvé se s takovýmto nařčením setkáváme v žalobních člancích Michala z Německého Brodu (Michal de Causis), jenž byl jedním z nejbojovnějších Husových odpůrců. V souboru osmi článků poslaných papeži Michal tvrdil, že to byl Hus, kdo způsobil, že tři univerzitní národy, jež měly původně tři hlasy, jich byly zbaveny ve prospěch českého národa. Nakonec třem národům nezbylo nic jiného, než aby z Prahy odešli a založili si nové fakulty, čímž bylo zničeno slavné pražské učení.¹⁶

V Kostnici opakoval vůči Husovi podobná obvinění i bývalý pražský profesor teologie Štěpán z Pálče. Podle něho Hus kázal v Praze mnoho bludů, jimiž nakazil a popudil celou řadu pražských univerzitních mistrů i scholárů, což vedlo k destrukci vysokého učení.¹⁷ Obdobné výtky, avšak směřované vůči Jeronýmovi Pražskému, najdeme v aktech jeho inkvizičního vyšetřování na koncilu, jež v tomto ohledu navazovalo na proces vedený ve Vídni v roce 1410.¹⁸ Jeronýma a Husa považoval za původce zkázy pražské univerzity a násilného vyhnání Němců i bojovný Dětrich z Niem:

13 *Documenta Mag. Joannis Hus. Vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam*, František PALACKÝ (ed.), Praha 1869, s. 351.

14 Tamtéž, s. 352.

15 M. NODL, *Dekret kutnohorský*, s. 247–263.

16 *Documenta Mag. Joannis Hus*, s. 197: „Et per hoc desolatum est illud solemne studium Pragense, quod multos magnos viros in diversis facultatibus procreavit. Ecce primus fructus, quod divisit illam sanctam universitatem, quia non colligunt de spinis uvas nec de tribulis ficus.“

17 Tamtéž, s. 281: „exorta sunt (...) destructiones praedicti studii Pragensis“. Hus toto obvinění odmítl.

18 *Srov. Magnum oecumenicum Constantiense concilium de universali ecclesiae reformatione, unione, et fide IV.*, Hermannus von der HARDT (ed.), Frankfurt 1699, s. 758–759; *Processus iudiciarius contra Jeronimum de Praga habitus Viennae a. 1410–1412*, Ladislav KLICMAN (ed.), Praha 1898.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Historicus inter saecula movens***.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.